

ЗБОРНИК ЗА ИСТОРИЈУ
БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
COMMISSION POUR L'HISTOIRE DE BOSNIE ET HERZEGOVINE

RECUEIL DE L'HISTOIRE DE BOSNIE ET HERZEGOVINE

7

REDACTEUR MILORAD EKMEČIĆ

BELGRADE 2012

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДБОР ЗА ИСТОРИЈУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ЗБОРНИК ЗА ИСТОРИЈУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

7

УРЕДНИК МИЛОРАД ЕКМЕЧИЋ

БЕОГРАД 2012

ЧЛАНОВИ ОДБОРА

МИЛОРАД ЕКМЕЧИЋ

ЧЕДОМИР ПОПОВ

ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ

СВЕТОЗАР КОЉЕВИЋ

ДУШАН БЕРИЋ

ЂОРЂЕ МИКИЋ

МАРКО ПОПОВИЋ

НЕВЕНКА ГОШИЋ

ЗДРАВКО АНТОНИЋ

ЂУРО ТОШИЋ

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИОНОГ ОДБОРА

МИЛОРАД ЕКМЕЧИЋ

ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ

ЧЕДОМИР ПОПОВ

ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ

РАДОШ ЉУШИЋ

НЕВЕНКА ГОШИЋ

МАРКО ПОПОВИЋ

ЗДРАВКО АНТОНИЋ

ЂУРО ТОШИЋ

СЕКРЕТАР

ЉИЉАНА ПЕРОВИЋ

Примљено на IX скупу Одељења историјских наука, од 30. новембра 2011, на основу позитивних мишљења рецензената посебно датих за сваки рад

АМБЛЕМ: ЗАПОН ЗАХУМСКОГ КНЕЗА ПЕТРА,
13. ВЕК

ИЗДАЈЕ:
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ISSN 0354-9461

НАСЛОВНА СТРАНА: ДРАГАН ТОДОРОВИЋ

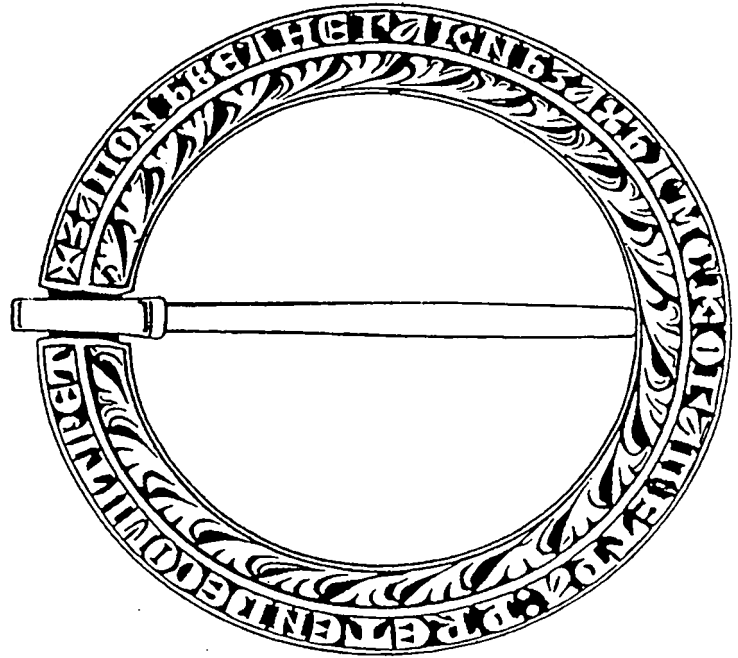
ЛЕКТОР: НЕВЕНКА ГОШИЋ

КОРЕКТОР: ВЕСНА ШУБИЋ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: МИРА ЗЕБИЋ

ШТАМПА: ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ
ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ, БЕОГРАД

ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА

<i>Ђуро Тошић</i>	Прилог познавању <i>монашења</i> становништва из средњовјековне Босне	1
<i>Djuro Tošić</i>	Contribution to the Knowledge of the Ordainment in Mediaeval Bosnia	28
<i>Аранђел Смиљанић</i>	Хумски жупан Познан Пурчић	29
<i>Arandjel Smiljanić</i>	District Prefect of Hum – Poznan Purčić	35
<i>Борис Бабић</i>	Византијски извори о становништву и црквеним приликама у средњовјековној Босни	37
<i>Boris Babić</i>	Bizantine Sources on Population and Church in Mediaeval Bosnia	48
<i>Срђан Рудић</i>	Петар Павловић – Војвода Хумски и Крајине	49
<i>Srdjan Rudić</i>	Petar Pavlović – Duke of Hum and Krajina	60
<i>Видан Николић</i>	Трагови средњовековног занимања <i>Крамар</i> у топонимији Босне и Херцеговине	61
<i>Видан Николич</i>	Следе средневековой профессии „крамар“ в топонимии Боснии и Герцеговины	74
<i>Миленко Јахура</i>	Пребиловци – насеље и породице	75
<i>Milenko Jahura</i>	Prebilovci – Settlements and Families	109
<i>Недељко В. Радосављевић</i>	Повеља сарајевског (дабробосанског) митрополита Пајсија о праву на сакупљање милостиње за манастир Хиландар	111
<i>Dušica M. Stojković</i>	The Charter of the Metropolitan of Sarajevo (Dabrobosanski) Pajsije on the Right to Gather Charity for the Monastery Hilandar	119
<i>Недељко В. Радосављевић</i>	Препис царског берата о правима чувара барутане тврђаве Јајце из 1709. године	121
<i>Mirjana O. Marinković</i>	Transcription of the Imperial <i>Berat</i> on the Rights of the Keepers of the Powder-Magazine in Jajce from 1709	133
<i>Брајислав Теиновић</i>	Европска историја на позорници устанака у Босни и Херцеговини 1804–1882.	135
<i>Bratislav Teinović</i>	European Powers Towards the Uprisings in Bosnia and Herzegovina 1804–1882	150

<i>Jelena Milojković-Djurić</i>	Gleb Ivanovich Uspenskii: Pis'ma iz Srbije, Letters from Serbia 1876–1877	151
<i>Јелена Милојковић-Ђурић</i>	Глеб Иванович Успенски: Писма из Србије	161
<i>Jelena Milojković-Djurić</i>	Српско-хрватско путујуће позориште Фотија Ж. Иличића	163
<i>Jelena Milojković-Djurić</i>	Serbo-Croatian Travelling Theater Company of Fotije Ž. Iličić	172
<i>Jelena Milojković-Djurić</i>	Three Imperial Memoranda: Cultural Policies in Bosnia-Herzegovina in the aftermath of the Berlin Peace Treaty	173
<i>Јелена Милојковић-Ђурић</i>	Три царска меморандума: Просветна и верска политика у Босни и Херцеговини после Берлинског мировног уговора	189
<i>Ненад Урић</i>	Прилог за повест породице Глигорија Јефтановића у турско доба	191
<i>Nenad Urić</i>	Contribution to the History of the Family of Gligorije Jeftanović in Turkish Period	237
<i>Боривоје Милошевић</i>	Свештенство Босанске Крајине у устанку 1875–1878. године	239
<i>Borivoje Milošević</i>	Clergy of Bosanska Krajina in the Uprising of 1875–1878	255
<i>Александар Растовић</i>	Један опис Босне и Херцеговине Вилијема Милера из 1898. године	257
<i>Aleksandar Rastović</i>	Description of Bosnia and Herzegovina Published in 1898 by William Miller	265
<i>Драга Мاستиловић</i>	Др Никола Стојановић између српства и југословенства	267
<i>Draga Mastilović</i>	Dr Nikola Stojanović between Serbia and Yugoslavia	299
<i>Ђорђе Микић</i>	Босански Устав – „Штатут“ из 1910.	301
<i>Djordje Mikić</i>	Bosnian Constitution – “Statut” of 1910 (First Politics)	319
<i>Горан Латиновић</i>	Територијална организација Српске православне цркве у Босанској Крајини (1900–2010)	321
<i>Goran Latinović</i>	Territorial Organization of the Serbian Orthodox Church in Bosanska Krajina (1900–2010)	333
<i>Драган Шућур</i>	Бањалучка епархија од 1953. до 1961. године	335
<i>Dragan Šućur</i>	The Diocese of Banjaluka (1953–1961)	382
<i>Миле Станић</i>	Списак Хрвата и муслимана који су учествовали у одвођењу и убијању Срба у Мостару и околини	383
<i>Mile Stanić</i>	The List of the Croats and Muslims who Participated in Taking Away and Killing of the Serbs in Mostar and the Surroundings	399
<i>В. А. Артамонов</i>	Србы и Турецко-Русская война 1710–1713 г. (К 300-летию русско-сербского боевого содружества)	401
<i>В. А. Артамонов</i>	Срби и турско-руски рат 1710–1713. године (Поводом 300-годишњице руско-српског војног савезништва)	417

БАЊАЛУЧКА ЕПАРХИЈА ОД 1953. ДО 1961. ГОДИНЕ

ДРАГАН ШУЋУР

ДРЖАВНА ВЛАСТ И СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА 1953. ГОДИНЕ

У периоду од 1945. до 1948. године, југословенска спољна политика тежила је што већем приближавању СССР-у и земљама тзв. народне демократије. У сукобу са Коминформом 1948. Југославија је изабрала тежи пут: да економски врло слаба остане усамљена на опасном курсу. Од тог важног момента, који је утицао на развој комунизма у Југославији и на историју комунизма у цијелом свијету, слиједила су збивања која су утицала и на односе између државе и вјерских заједница. Почетком 50-их година Југославија се окреће Западу. У том периоду све чешће се размјењују посјете са страним државама. Крупни догађаји¹ који су се догодили 1953. године утицали су на политичке прилике у Југославији.²

Дешавале су се промјене и на унутрашњем плану. Закон о самоуправљању, уведен 1950, донио је радничке савјете у производњи и условио даљи раст демократије и децентрализације.³ Постоје схватања да је развијањем процеса самоуправљања традиционална религија слабила или ишчезавала,⁴ те да је самоуправљање друштвено-економска основа слабљења, неутралисања, па чак и негирања чинилаца који рађају, подржавају или учвршћују религију.⁵ Други сматрају да социјалистичко самоуправно друштво није имало за циљ ни спреча-

1 Потписивање атинског споразума између Југославије, Грчке и Турске у фебруару 1953; смрт Стаљина 5. марта; посјета Јосипа Броза Тита Великој Британији од 16. до 21. марта; кулминација сукоба са Италијом у вези са територијом Трста у октобру 1953, као и већ прекинути односи са Ватиканом крајем 1952. године. Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918–1988*, Београд, 1988, књ. III, стр. 246–256.

2 Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945–1970*, Београд I–II, 2002, књ. I, стр. 339.

3 *Исто*, стр. 340.

4 Esad Ćimić, *Drama ateizacije*, Sarajevo, 1971, стр. 105.

5 Esad Ćimić, *Socijalističko društvo i religija*, Sarajevo, 1970, стр. 101.

вање ни уништење религије и Цркве, већ захтјев од религије и Цркве да се ослободе свог политичког атрибута, те да се баве удовољавањем потреба религиозних људи.⁶

Конфликт који је имала комунистичка власт са Православном и Римокатоличком црквом био је различите политичке природе. У сукобу са Римокатоличком црквом велику улогу играла је међународна политика и подршка Ватикана територијалним претензијама Италије. Политички конфликт са Српском православном црквом био је окренут према њеним захтјевима да отјелотвори историјске тежње српског народа и према њеним сталним тенденцијама ка „велико-српству“. Комунисти су сматрали да федерација равноправних народа треба да постане реалност, док је Српска православна црква на то гледала као на сакаћење интереса српског народа.⁷

Почетком 1953. године Влада је објавила приједлог Закона о правном положају вјерских заједница и од њих тражила коментаре. Сврха закона била је да пружи прецизну законску дефиницију битних одредаби Устава. Синод Српске православне цркве детаљно је прочешљао приједлог Закона и послао примједбе.⁸ Иницијативу за проналазак задовољавајућег рјешења упутио је СИВ 17. априла 1953. и образовао комисију на чијем челу је био Слободан Пенезић Крцун.⁹ Синод је прихватио приједлог и одредио делегацију у којој су, поред патријарха Викентија, били епископи банатски Висарион, бањалучки Василије и будимски Герман. На састанку који је одржан 23. априла, делегација Синода изнијела је листу питања која би се морала узети у разматрање, а то су: дупли колосијек, слобода савјести и слобода вјероисповијести, заштита свештеника у вршењу њихове службе, статус Цркве, заштита цркава, црквених зграда и црквене имовине, издржавање Цркве и опорезивање цркава и свештеника.¹⁰ Након усвајања неких примједба, Закон је коначно усвојен 22. маја, а ступио је на снагу 4. јуна 1953. године. Овај закон имао је 24 члана и није у основи регулисао односе државе и вјерских заједница. Био је то привид који је произлазио из његовог имена. Мада је Црква била далеко од тога да добије све што је тражила, сада је бар у теорији имала легалну основу за протест када су њена уставна права била угрожена. Међутим, прошло је неколико година прије него што су ова правила почела да се поштују.¹¹

6 Zlatko Frid, *Neka aktuelna pitanja iz odnosa sa crkvom*, Religija i društvo, Zagreb, 1969, стр. 172.

7 Р. Радић, *н. г.*, књ. I, стр. 356.

8 *Истио*, стр. 377–378.

9 Архива Епархије бањалучке (у даљем тексту АЕБЛ), несређена је грађа која се налази у фасциклама. Фасцикла бр. 6, Писмени приједлог упућен Светом архијерејском синоду од стране Савезног извршног вијећа, 17. априла 1953.

10 АЕБЛ, ф. бр. 6, Одговор Синода на приједлог СИВ-а, са написаним питањима о којима су расправљали.

11 Р. Радић, *н. г.*, књ. I, стр. 379–381.

И поред усвојеног Закона, конфликт који је трајао између Српске православне цркве и комунистичке власти наставио се и у 1953. години. Тако су се напади на епископа и свештенство Бањалучке епархије, који су се дешавали у току цијеле 1952, пренијели и у 1953. годину. Кулминација тог сукоба доживјела је свој врхунац у лето 1953. године. Наиме, почетком августа одржана је у Сарајеву сједница Предсједништва Главног одбора Социјалистичког савеза радног народа Босне и Херцеговине, под предсједништвом Ђуре Пуцара. Том приликом истакнуто је све учесталије злоупотребљавање Закона о правном положају вјерских заједница. Апострофирано је нарочито реакционарно дјеловање бањалучког бискупа Челика, бањалучког епископа Василија, зворничко-тузланског епископа Нектарија, неких римокатоличких свештеника у Сарајеву и православних у Источној Босни.¹² Овом скупу претходила је конференција Социјалистичког савеза радног народа за срез и град Бањалуку, која је одржана 27. јуна 1953. године. У реферату који је изнио предсједник Градског одбора Нико Јуринчић између осталог је истакнута непријатељска дјелатност епископа Василија¹³ и бискупа Челика.¹⁴

Након ових конференција Социјалистички савез града Бањалука је 18. августа организовао четири протестна митинга, на којима је жигосан „непријатељски“ рад епископа Василија.¹⁵ На митинзима се за-

¹² *Борба*, 6. 8. 1953, стр. 1; *Политика*, 8. 8. 1953, стр. 3; Р. Радић, *н. д.*, књ. I, стр. 381.

¹³ У свом говору Нико Јуринчић рекао је да је на једној црквеној свечаности владика Василије послје рецитације пољубио кћерку Рада Радића, ратног злочинца изјављујући: „Видите, ово дијете је од добрих родитеља.“ *Ослобођење*, 29. 6. 1953, стр. 3.

¹⁴ *Ослобођење*, 29. 6. 1953, стр. 3.

¹⁵ Владика Василије рођен је 27. новембра 1907. године у селу Велики Јовановац код Пирота, од оца Лазара и мајке Данице. На крштењу добио је име Тихомир. У сусједном селу Трњанима завршио је основну школу, а школовање наставља у Пиротској гимназији (1921–1925) и у Богословији у Сремским Карловцима (1925–1930). Богословски факултет у Београду завршио је 1934. године, да би 1937. докторирао на Богословском факултету Атинског универзитета из систематског богословља на тему: *Пишање сјасења по учењу Свештој Василија Великој*. Замонашио се 1930, а послје завршеног Богословског факултета рукоположен је у јеромонаха 1934. године. Био је службеник Светог синода од 1937. до 1938, од кад је постављен за суплента Призренске богословије. Радио је као наставник монашких школа у Високим Дечанима и Битољској богословији. Током рата једно вријеме провео је са епископом Николајем (Велимировићем) и патријархом Гаврилом (Дожићем) у интернацији, а кад су њих двојица одведени 1944, у Њемачку, јеромонах Василије враћа се у Београд. Из Београда одлази у своје родно мјесто гдје га хапсе 1946. комунистичке власти и спроводе у београдски затвор. Из затвора је пуштен крајем 1946, и постављен на дужност у Патријаршијском управном одбору, све до избора за епископа бањалучког 1947. године. Након избора за епископа бањалучког и хиротоније у Саборној цркви у Београду, епископ Василије дошао је у Бањалуку 19. јула 1947. године. За вријеме управљања Епархијом бањалучком често је био на мети комунистичке власти, па је чак и два пута био протјеран из ње. Први пут то се догодило у фебруару 1950. да би се послје интервенције највиших органа власти вратио у Епархију тек у мају 1951. године. Други пут, и то на бруталан начин, владика Василије био је протјеран из Бањалуке, 22. августа 1953. да би се у њу вратио

хтијевало од народне власти да се епископу Василију онемогући рад у Босанској Крајини. Владика је још оптуживан да на Преображење у ребровачкој цркви, спрема велики црквени збор, који ће претворити у политичке манифестације.¹⁶ Протестни митинзи против епископа и неких свештеника одржани су и по селима бањалучког среза.¹⁷ Осим ових, одржани су у исто вријеме протести и против епископа зворничко-тузланског Нектарија.¹⁸ Након митинга који је одржан 20. августа, донијет је закључак да једна делегација саопшти епископу Василију да напусти Бањалуку. Поменута делегација¹⁹ посјетила је владика у Епископији 21. августа у 8.30, те му усмено саопштила да као народни непријатељ у року од 48 сати мора да напусти Бањалуку. На ово усмено саопштење владика је затражио писмену одлуку, али му је одговорено да писмене одлуке нема. О овом саопштењу владика Василије исти дан извијестио је Савјет за унутрашње послове ГНО Бањалука и затражио законску заштиту.²⁰ О цијелом случају извијестио је телеграмом и патријарха Викентија, те затражио интервенцију и инструкције.²¹ У поподневним часовима начелник Савјета за унутрашње послове саопштио је проти Врањешевевићу да власт не може гарантовати безбједност епископу Василију, јер је у питању воља народа, која је изражена на митинзима.²² У међувремену, стигао је позив (брзојав) Патријарха да владика Василије одмах дође у Београд.²³ Будући да тог дана није имао воз за Београд, владика Василије је сутрадан, 22. августа у 21.00, кренуо на жељезничку станицу.

послије четири мјесеца, 31. децембра 1953. године. Недаћа са комунистичким властима имао је и касније владика Василије, не само у Бањалучкој епархији у којој је био до 1961, већ и у Жичкој у којој је остао до краја живота. Опширније о животу и раду епископа Василија (Костића) видјети у: Досије епископа Василија (Костића) у архиву Св. синода; *Гласник СПЦ*, бр. 7–8, 1947, стр. 236; Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд–Подгорица–Крагујевац, 1996, стр. 62–63; *Шематизам...н. г.*, стр. 150–153; *Епископ Василије...н. г.*, стр. 9–49; Монах Игњатије (Марковић), *Поводом тридесет година од ујокојења, Василије (Костић) епископ Жички, Исјоведник Православља*, Календар Српске православне Патријаршије, Београд, 2008, стр. 108–112; Д. Шућур, *н. г.*, стр. 245–250.

16 *Борба*, 20. 8. 1953, стр. 2; *Политика*, 20. 8. 1953, стр. 2; *Ослобођење*, 21. 8. 1953, стр. 2.

17 *Ослобођење*, 21. 8. 1953, стр. 2.

18 *Исто*.

19 Делегацију је предводио просвјетни инструктор Драго Зечевић, учитељ, а ту су још били и професор Никола Бабић директор банке Поповић и још неколико особа, чија имена су била непозната епископу Василију. Архив Светог архијерејског синода Српске православне цркве у Београду (у даљем тексту АСАС). У поменутом архиву грађа је несређена и налази се у фасциклама. Извјештај владике Василија Светом архијерејском синоду, од 24. августа 1953.

20 АЕБЛ, ф. бр. 6, Писмо епископа Василија Савјету за унутрашње послове ГНО Бањалука, од 21. августа 1953.

21 АСАС, Телеграм епископа Василија патријарху Викентију, од 21. августа 1953.

22 АСАС, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 24. августа 1953.

23 АСАС, Телеграм епископу Василију упућен од стране Синода.

Са њим су били свештеник Ђорђе Врањешевевић и протођакон Илија Адамовић. Већ од саме Епископије за фијакером у којем је сједио епископ Василије јурили су људи који су му пријетили и псовали Бога, крух и хљеб.

На самој станици настављено је са псовкама, али и нападима на владику и његове пратиоце. Тукући га, узвикивали су: „Хоћеш написмено, ево ти!“ Милиција која је била присутна покушавала је да заустави нападаче, али није ефикасно дјеловала, па је разјарена руља наставила са нападима гађањем парадајзом, јајима и каменицама. Два пута су га оборили на перону, гдје је пао преко шина, а од удараца задобио је теже повреде на глави. С обзиром на то да је воз „каснио“ више од 15 минута, те да је био паркиран даље од станичног перона, нападачи су имали времена да туку епископа, вуку га за браду и мантију, коју су већ били подерали. Док је разјарена руља ударала и гађала владику, њега су водила два милиционера, који су позивали народ да га и даље удара.²⁴ Све вријеме док је напад трајао, на крову вагона стајао је Момир Капор и гласно позивао народ да убије владику Василија. Међутим, и након његовог уласка у воз руља је и даље викала и гађала каменицама па је разбила и прозор на вагону. Како је воз стајао све док је Капор викао са вагона, руља је хтјела да уђе у воз, али Раде Мачкић, радник Епархије, зауставио их је својом сналажљивошћу. Наиме, Мачкић је извадио нож и рекао народу: „Пустите да му ја судим“, а затим је ушао у воз.²⁵ И прије него што ће воз кренути неко од нападача кроз разбијен прозор ухватио је владику за рукав мантије и подерао га. Међутим, и у возу владика Василије је доживио непријатности. Наиме, на двије-три успутне станице улазили су у купе младићи и дјевојке и вријеђали га ријечима: „Видите колика му је брада! Срам га било! Издајник један! Коли-

24 Према разговору који је вођен 13. 1. 2008. у Бањалуци са Душаном Кривокућом, свједоком напада на епископа Василија. У разговору са аутором Душан Кривокућа рекао је: „Тог дана случајно сам пошао у шетњу и видио народ у великом броју да се окупља испред станице. Стојећи у тој руљи, чуо сам да је комитет на челу са Момиром Капором донио одлуку да се протјера српски владика. У току напада нисам примијетио ниједног милиционера, док су само двојица водила владику и говорила народу да не баца ништа, а истовремено су давали знакове руком да се настави са гађањем. На крају, окупљена руља је узвикивала: Сад је на реду ефендија и бискуп. Међутим, њих двојица нису протјерани.“

25 Према разговору који је вођен са свештеником Ратком Радујковићем, 17. 2. 2008. у Бањалуци. С обзиром на то да је поменути свештеник постављен почетком 60-их за ђакона у Бањалуци, очевици и учесници напада на епископа Василија, свештеник Ђорђе Врањешевевић и Раде Мачкић испричали су му детаље цијелог догађаја. Приликом разговора са аутором свештеник Ратко Радујковић рекао је: „Раде Мачкић био је физички радник Епархије, који је тај дан од зграде епископије пратио фијакер у којем је био владика Василије. Након уласка епископа у воз, док је окупљена руља викала да га треба убити, Раде Мачкић уплашивши се за њега, извадио је нож и почео да виче: Пустите да му ја судим! Кад је ушао у воз, причао је нешто неартикулисано, само да задржи руљу док воз не крене. Кад је воз кренуо, он је ставио нож у корице и рекао епископу Василију: Оппростите, морао сам некако да задржим народ. Онда је узео благослов и прије убрзања воза искочио у траву поред пруге. Како су у возу били агенти удбе, за Радом Мачкићем искочио је један од њих и одмах га ухапсио. У затвору је провео мјесец дана, а оптуживали су га што је пријетио, а ништа није урадио.“ О затварању Раде Мачкића због пружене помоћи приликом протјеривања владика Василије извијестио је Сабор 1954. године. Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 18.

ко је само поклао наших на Дрини! Овако бих га клала!“²⁶ Стигавши у Београд 23. августа око 7.30, владика је члановима Синода показао своје ране, подерану пелерину и мантију и усмено им испричао шта се с њим дешавало у Бањалуци. Након тога поднио је писмени извјештај Синоду, у којем је, поред описаних напада на њега, навео да ничим није изазвао мјесне руководиоце, да је од повратка из Београда остао у Бањалуци два мјесеца, те да није ишао нигдје ван града. Још је додао да никога од свештеника није позивао на одговорност што је члан Удружења,²⁷ коментарисао Закон или утврђивао има ли истине у новинарским извјештајима који су писани против њега. На крају извјештаја епископ је истакао да оно што му се десило 22. августа у Бањалуци превазилази линч црнаца и испаде против хришћана првих вијекова.²⁸ Будући да је и епископ зворничко-тузлански Нектарије био физички нападнут и протјеран, Синод је због ових догађаја 25. августа, одржао сједницу на којој је донио сљедећу одлуку: да чланови Синода посјете Савезно извршно вијеће, изјаве жаљење и протест поводом ових догађаја, те да умоле овај орган да се убудуће овакви случајеви спријече, а протјераним архијерејима омогући повратак у њихова мјеста службовања. Делегацију Синода која је 1. септембра посјетила СИВ, предводио је патријарх Викентије а примили су их предсједник Савезне комисије за вјерска питања Добривоје Радосављевић и секретар Милоје Дилпарић.²⁹ У разговору који је трајао око сат и по Радосављевић је рекао да све што се догодило са владиком Василијем није дошло из ведра неба, те да су грађани изазвани његовом нелојалношћу и ставом према Удружењу. Истакао је да су сви догађаји повезани са посљедњим засједањем Сабора, кад је један дио епископа подлегао утицају из иностранства, спомињући писмо Слободана Јовановића. У наставку разговора од представника Цркве тражено је да се призна Удружење и да се спријечи утицај из иностранства на њу. На крају разговора Радосављевић је рекао да се епископ Нектарије може вратити у своју епархију, а да се са повратком владике Василија мало сачека, док се „духови“ не смире.³⁰ О детаљима овог разговора били су обавијештени епископи Нектарије и Василије.³¹

И поред тога што је био протјеран и што се налазио у Београду, против владике Василија и даље је негативно писала штампа у Босанској Крајини. Наиме, у првим бројевима *Бањалучких новина* излазили су чланци који су писали о њему и проти Врањешевићу као „неприја-

26 АСАС, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 24. августа 1953.

27 Удружење православних свештеника било је једно од спорних питања за успостављање бољих односа државе и Српске православне цркве. Опширније о овој видјети код Р. Радић, *н. г.*, књ. I, стр. 299–338.

28 АСАС, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 24. августа 1953.

29 АСАС, Службена биљешка разговора чланова Синода и Добривоја Радосављевића, од 1. септембра 1953.

30 *Исто*.

31 АСАС, Извјештај епископима Нектарију и Василију Светог архијерејског синода, од 2. септембра 1953.

тељима“ социјализма.³² Осим штампе, против владике дијелили су се и леци са пропагандним садржајем. У једном таквом летку, који је одштампао Општински комитет народне омладине Нова Топола, упозорава се да владика Василије на Велику Госпојину спрема не-црквени збор у селу Карајзовци. О садржају летка епископ је обавијестио Синод наводећи да летак представља блиједу илустрацију борбе против вјере и Цркве у Епархији бањалучкој. На крају истиче да је творцима летка било познато да је протјеран из Епархије, али да су га опет штампали и растурали из непријатељства према вјери, Цркви, те ради пропаганде.³³

Због физичког напада, владика Василије примљен је код потпредседника Савезног извршног вијећа Александра Ранковића, 22. децембра 1953. године. Будући да је Ранковић био упознат са његовим случајем редовним путем, владика Василије хтио је да му изнесе неке чињенице у вези са тим. У свом обраћању владика је рекао да одбија намјеру појединих људи да ствар пребаце на вјерски или национални терен, затим да су организатори цијелог случаја били функционери Комитета у Бањалуци Нико Јуринчић и Момир Капор, који су га нападали на конференцијама. Истакао је да су они 18. августа организовали демонстрације на којима је говорио Капор, као и на жељезничкој станици 22. августа. Даље у разговору владика Василије је напоменуо да води строго рачуна о свом понашању и да није ничим дао повода за овакав испад против њега. На излагање владике Ранковић је одговорио: „Ја сам осудио тај чин и наредио да се престане с тим, јер то нису методе са којим се ми служимо, али често пута људи на терену неће да слушају. Лично сматрам да сте Ви исправан човек и склон сам да верујем да Ви нисте дали никаквог повода за те нападе, али би требали мало да коригујете свој став.“ Споменуо је засједање Сабора 1953, писмо Слободана Јовановића³⁴ и признање Свештеничког удружења.

Владика је на ове примједбе одговорио да је на засједању изнио став да је Удружење за Цркву исто што и Коминформ за Партију и да је

32 У првом броју *Бањалучких новина*, од 1. септембра 1953, изашао је чланак под називом „Они насрћу на тековине наше револуције“, у којем се помињу: „подмукли и препредени реакционари као што су владика Костић, бискуп Челик, прото Врањешевевић и други непријатељи социјализма из редова клера“. У другом броју ових новина, од 8. септембра 1953, поред карикатуре епископа Василија и даље се пише о њему као непријатељу војске и социјализма из редова клира.

33 АЕБЛ, ф. бр. 6, Допис епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 28. септембра 1953.

34 Пред засједање Сабора 1953. Слободан Јовановић послао је писмо у којем стоји: „У светској штампи одржава се мишљење да у Југославији страда само католичка црква, а Степинац се приказује као мученик, затим, да влада уверење да СПЦ за разлику од католичке прави компромис са режимом. Стога се мора учинити крај оваквом погрешном уверењу које шири светска штампа. Углед СПЦ мора се спасавати. Титова посета Великој Британији пољуљала је комунистички режим, те Тито сад не би смео да прогања Цркву. Сада је прилика да наша Црква учврсти свој положај... Треба пре свега да се попуне упражњене Епархије у Јужној Србији... Свештеничко удружење Црква не би требало да призна, пошто је Црква одвојена од државе, а удружења се могу стварати искључиво у кругу Цркве, ван сваког утицаја државних власти. *Истио* тако не треба да се пристане на промену устава СПЦ...“. *Заседање архијерејског Сабора СПЦ (31. 5 – 26. 6. 1954)*, Београд, 1954, ДСУП ФНРЈ, УДБ, II одељење, стр. 16. и 441–442.

устао против читања писма, што се може видјети у стенографским биљешкама. Ранковића је интересовало и како стоји његов повратак у Бањалуку, на шта му је епископ одговорио да је добио потврду од Савезне вјерске комисије да се може вратити кад хоће, те да је чекао овај разговор и његову дозволу за повратак, као и гаранцију да се то више неће поновити. Ранковић му је одговорио да се слободно може одмах вратити и да се то неће више догађати. На крају разговора владика Василије је упознао Ранковића са негативним гледањем од стране градских и републичких власти у вези са његовим односом са бискупом Челиком у вријеме великих хришћанских празника. Још је упитао да ли слободно може да отпутује у своје село, јер је и у Пироту власт агитовала против њега. На ова питања Ранковић је одговорио да куртоазне посјете са бискупом нико нема право да спречава и обећао му да ће све бити у реду поводом одласка у родно село код Пирота, те да може слободно да путује.³⁵

Епископ Василије (Костић) вратио се у Бањалуку крајем децембра 1953. године, по налогу највиших власти у Београду.³⁶

ПРОТЈЕРИВАЊЕ СВЕШТЕНСТВА

Осим напада и протјеривања владике Василија из Бањалуке, на удару комунистичке власти нашло се и свештенство Епархије. Као што је већ напоменуто, кулминација напада на свештенство догодила се у лето, а најгори напади трајали су од половине августа до половине октобра 1953. године.

У том периоду страشان напад догодио се у манастиру Моштаница уочи Преображења 1953. године. Наиме, још 17. августа око пола три послје поноћи Станко Булић, у друштву још једног лица, напао је на манастирски конак. Читав сат бацали су камење, псовали, вријећали и позивали старјешину манастира да изађе напоље. Тих дана по селима су одржавани зборови на којима су нападани старјешина манастира и свештенство, а те су ноћи против њих растурани плакати по цијелом срезу. Уочи Преображења, 18. августа након одслуженог бденија, народ се разишао око 21 час, а свештеници су отишли у конак. Скоро истовремено једна група људи ушла је у конак и у кухињи напала монахињу Гаврилу³⁷ и црквењака Николу. Послије тога попели су се на спрат и навалили на затворена врата собе у којој су били свештеници. Схвативши да врата неће издржати, старјешина манастира отац Дамаскин искочио је кроз прозор и сакрио се у трње. Видјевши да никога нема у соби, нападачи су изашли напоље са батеријама претражујући околину конака, а кад нису нашли никога, вратили су се поново у конак. Унутра су пронашли свештеника Светоза-

35 АСАС, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 31. децембра 1953; *Заседање...* н. д., стр. 201–204.

36 АСАС, Досије епископа Василија, биографски подаци.

37 Монахиња Гаврила Стефанишин је 14. септембра у канцеларији Црквеног суда дала изјаву поводом напада на њу и свештенике у конаку манастира Моштаница. У изјави је детаљно описала шта се догодило те ноћи, те да је сутрадан отишла у Хрватску Дубицу за оцем Дамаскином. АЕБЛ, ф. бр. 6, Записник.

ра Лотину, пароха из Хрватске Дубице, који је дошао у Моштаницу да помогне оцу Дамаскину. Нападаци су га свукли скоро нага и одвукли крај ријеке Моштанице, гдје су га шишали, бријали, тукли боксерима, да би га на крају полили нафтом. У оваквом стању, босоног и скоро наг, свештеник Лотина кренуо је за Хрватску Дубицу преваливши пут од 14 км. Како нападачима ово није било довољно, вратили су се у конак, гдје су узели мантију оца Дамаскина, сасјекли је и бацили у ријеку, а личне ствари (одијело, ципеле, шешир и други веш) однијели. Уништили су три кошнице пчела, расули тамјан и свијеће, поломили крстове, исјекли епитрахил и поцијепали требник. Нису били поштеђени ни црква и звоник. Нападаци су исјекли конопце на звонима и уништили степенице на звонику, а цркву су умазали мућковима.³⁸ О нападу на њега у манастиру Моштаница свештеник Светозар Лотина обавијестио је Савез удружења православног свештенства. Предсједник Савеза Милан Смиљанић и секретар Ратко Јелић обавијестили су о овом случају Савезну комисију за вјерска питања и затражили истрагу како би се извршиоци инцидента казнили.³⁹ Поред Савеза, овај свештеник извијестио је и владику Василија, који се обратио Синоду. Синод је писао Савезној комисији за вјерска питања. Како ништа није предузето, епископ се опет обратио Синоду да интервенише код државних органа.⁴⁰ У извјештају епископа, осим описаног догађаја, наводи се да је манастир Моштаница проглашен за културно-историјски споменик, те да је милиција сваке године долазила у манастир уочи Преображења ради одржавања реда, а те године дошла је тек сутрадан. Још је навео да је на Преображење у манастир дошло неколико хиљада људи, а кад су сазнали шта се ноћу одиграло, звонили су цијели дан, улазили у цркву палили свијеће, скупљали расуте, поломљене и поцијепане црквене ствари.⁴¹ Догађај у Моштаници, као и друга мјеста одакле су протјерани свештеници, споменуо је патријарх Викентије у разговору са Добривојем Радосављевићем. Патријарху је Радосављевић одговорио да је наређено да се ти случајеви извиде.⁴² Овај случај помињао се и три године касније, у писму вјерника парохије манастирске патријарху Викентију.⁴³

38 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 15. септембра 1953.

39 Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве 1946–1958*, I–III, Книн–Београд 2000, књ. I, стр. 486.

40 *Истио*, стр. 487.

41 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 15. септембра 1953.

42 АСАС, Службена биљешка разговора чланова Синода и Добривоја Радосављевића, од 1. септембра 1953.

43 У писму стоји: „У Козари планини постоји манастир Моштаница који је за вријеме турске царевине нама Србима служио као звијезда водиља. Од Преображења 1953. он је затворен, иако је споменик културе. Уочи Преображења 1953. били су ту наша два попа. Осман Зубовић тада секретар Савеза комуниста организовао је групу људи који су хтјели да убију калуђера, али им је он побјегао, па су ухватили тог попа, тукли и шишали га. Овакве дрскости и насиља није било ни за вријеме турске владавине... Народу је било веома жао, а лопови су остали некажњени. Организатор Осман Зубовић није кажњен за ово дјело већ

Проблема је било и у манастиру Гомионица. Наиме, у овом манастиру налазиле су се монахиња Михаила и искушеница Евица Тесла. У вријеме појачане кампање на свештенство Епархије, неки људи из мјесних власти више пута су на конференцијама нападали искушеницу Евицу Тесла. Поменуто искушеница дознала је да ће послје конференције припремане за 13. септембар код манастира бити нападнута и протјерана из њега. У међувремену, епископ Варнава (Настих)⁴⁴ и свештеник Никола Сињкевић предложили су Евици Тесла да напусти манастир прије те конференције, што је она и урадила.⁴⁵ Пошто је епископ Василије био у Београду, Црквени суд Епархије доставио је извјештај о протјеривању ове искушенице.⁴⁶ Владика Василије обратио се Синоду истакавши да је циљ протјеривања ове сестре из манастира да се преплаши и примора на одрицање од самог монашења, те је замолио за интервенцију.⁴⁷

Осим напада на манастире, представници власти протјеривали су и свештенике из њихових парохија. Такав случај догодио се у Архијерејском намјесништву прњаворском, одакле је протјеран парох вијачански протојереј Јован Прерадовић. Њему су два дана прије Велике Госпојине, крсне славе цркве у селу Вијачани, у кућу упали младићи и одвукли га на митинг који се одржавао у селу. Ставили су га на највидније мјесто, гдје су га говорници назвали старим лоповом и покварењаком који је 1941. побјегао Недићу у Србију. Док је сав народ са запрепашћењем гледао шта се збива, неко је у групи викао: „Доле с њим, напоље с њим, није нам потребан, за 24 сата да се одсели са овог подручја!“. Кад се породица проте Јована Прерадовића обратила предсједнику општинског одбора за заштиту и помоћ, он им је одговорио: „Не тражим то ја, него народ!“. Послије овог догађаја опет је дошла група младића, која је саопштила свештенику да напусти поменуто мјесто, што је он и урадио.⁴⁸ О протјеривању овог свештеника владика Василије извјестио је Синод. У њему владика наводи да прото има 64 године, да је рођен у Вијачанима и да је ту парох 32 године, да је био протјеран у Србију за вријеме рата, да му је најстарији син погинуо као првоборац 1942.

је постављен за предсједника наше општине у Дубици. Поред овог злочиња, он нама Србима брани да славио славе, док његове хоће несметано врше своје вјерске обреде, а ми Срби морамо да носимо дјецу у Хрватску Дубицу да се крсте“. Архив Босне и Херцеговине Фонд Комисије за вјерска питања (у даљем тексту АБиХ, КВП). У вријеме ауторовог истраживања, архивска грађа била је несређена и сложена у кутијама. АБиХ, КВП, к. бр. 5, Писмо Срба хришћана парохије манастирске патријарху Викентију 1956.

44 Владика Варнаву (Настиха) првог епископа који је био осуђен послје 1945, власт је интернирала 1953. године у манастир Гомионицу како би био што даље од Београда. Р. Радић, *Епископ Варнава Настих – Прилози за историју Српске православне цркве*, Београд, 1996.

45 АЕБЛ, ф. бр. 6, Записник састављен од изјаве искушенице Евице Тесла, 13. септембра у канцеларији Црквеног суда Епархије.

46 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај Црквеног суда Епархије епископу Василију, од 15. септембра 1953.

47 АЕБЛ, ф. бр. 6, Допис епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 28. септембра 1953.

48 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 1. септембра 1953.

и да је за то добио споменицу 1950, коју су потписали Тито и Ранковић. На крају, моли Синод за хитну интервенцију код државних органа како би се свештеник Јован Прерадовић што прије вратио на своју парохију.⁴⁹ Синод је 8. септембра писао Савезној комисији за вјерска питања о протјеривању свештеника Јована Прерадовића.⁵⁰ Истог дана Синод се обратио овој комисији поводом протјеривања свештеника Андрије Раичевића, пароха старомајданског, у Архијерејском намјесништву санском. Наиме, једна група људи дошла је, 27. августа аутомобилом пред његов стан у Санском Мосту да демонстрирају против њега и да га истјерају из среза. Међутим, како им је свештеник успио побјећи, они су га тражили по околним селима. Не нашавши га, предали су породици писмену одлуку Савеза социјалиста радног народа БиХ у Мајкић Јапри, парохији коју је опслуживао. У одлуци је стајало да прото Раичевић мора да оде из њиховог села, те да губи право на свештенички рад који је ту обављао. У образложењу одлуке даље је наведено да свештеник Андрија Раичевић није вјероучитељ који иде у корак са социјалистичким друштвом и да зато не одговара њиховим и општенонародним жељама.⁵¹ Поводом овог случаја епископ се обратио Синоду и навео да свештеник Раичевић има седморо дјеце, од којих је једно парализовано а друго сакато, те затражио да му се омогући повратак у парохију како би обезбједио материјална средства за породицу.⁵²

Сличан случај догодио се у Архијерејском намјесништву бањалучком, пароху јошавачком Војину Инђићу. Њега је 13. септембра прије Свете литургије позвао у двориште цркве Остоја Иванковић, управник мјесне Земљорадничке задруге. Кад је свештеник изашао, Иванковић, који је био окружен са десетак омладинаца, рекао му је да због непријатељског и ненародног рада мора да одмах напусти тај терен. Да би избјегао нежељени сукоб, свештеник је одлучио да напусти своју парохију, о чему је извијестио Црквени суд.⁵³ Суд је доставио извјештај епископу Василију, који се одмах обратио Синоду поводом овог случаја. У свом обраћању владика је нагласио да свештеник Војин Инђић не одлази у своју парохију, јер је стављен ван закона и без икакве заштите, те моли за интервенцију код надлежних органа.⁵⁴ Синод је 6. октобра писао Савезној комисији за вјерска питања о неприликама свештеника Војина Инђића.⁵⁵

Великих непријатности од разних лица имао је и парох великошљивански Недељко Алвир, у Архијерејском намјесништву бањалучком. Из тих разлога Црквени суд умолио је свештеника Јована Улетиловића да о храмовној слави Великој Госпојини служи у Шљивну умјесто Недељка Алвира. Међутим, на путу према овом мјесту свештеника

49 *Истио*.

50 В. Ђурић, *н. г.*, књ. I, стр. 484.

51 *Истио*, стр. 486.

52 *Истио*.

53 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај свештеника Војина Инђића Црквеном суду Епархије, од 14. септембра 1953.

54 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 28. септембра 1953.

55 В. Ђурић, *н. г.*, књ. I, стр. 499.

Улетиловића зауставила је група људи и забранила му да иде даље. Један из те групе рекао је: „Ми овдје не требамо Цигана, лопова, зеленаша и пљачкаша попова, а ви се вратите одакле сте дошли“, што је свештеник и урадио.⁵⁶ Поводом овог случаја владика Василије извијестио је Синод наводећи, поред осталог, да су тог дана били лишени слободе црквењак и тотор цркве у Шљивну само да би се оме-ла служба Божја. Синод је 9. октобра обавијестио Савезну комисију за вјерска питања о неприликама свештеника Јована Улетиловића.⁵⁷ Како свештеник Недељко Алвир и даље није могао да се врати на своју парохију, епископ је тражио интервенцију Синода код надлежних власти.⁵⁸

Своју парохију морао је да напусти парох имљански и администратор парохије у Скендер Вакуфу (данашњем Кнежеву) свештеник Ратко Граховац, у Архијерејском намјесништву которварошком. Њега и црквеног благајника Алексу Алексића последије службе на Велику Госпојину напао је Тодор Дукић. Осим њега, ту су, поред неколицине, били још Милан Тривуновић, Никола Шеворика и Божо Бенцуз. Тодор Дукић напао је црквеног благајника рекавши му да је непоштен и лопов, те да народ даје паре, а он и поп га троше. Тражио је да му се предају књиге и паре, док је цијела група људи повикала да њима не требају попови, јер су то лопови и бандити. Присутни народ заштитио је свештеника и благајника говорећи да њима поп треба и да ће и даље вјеровати, а ко неће, не мора.⁵⁹ Проблеми са Тодором Дукићем настављени су и даље. Наиме, 14. октобра одржана је у Скендер Вакуфу омладинска конференција, на којој је, поред осталих, говорио и Дукић, иначе секретар омладинске организације. Говорници су износили да су владике и свештеници највећи непријатељи народа, а посебно епископ Василије (Костић) из Бањалуке. Дукић је у говору рекао да је „владика Костић бандит, усташа, народ неће владика и њихових свештеника који пљачкају и нагоне народ да иде у цркву“.⁶⁰ О цијелом случају свештеник Ратко Граховац извијестио је Црквени суд наводећи, да су Тодор Дукић, Тодор Врањеш, Никола Шеворика, Славко Раљић и други позвали Петра Дукића и наредили му да истјера свештеника из стана. На крају, истиче да је код Петра Дукића становао пет година, а кад је пронашао други стан, и из њега је био истјеран, јер су исти људи запријетили и том власнику.⁶¹ Због проблема свештеника Ратка Граховца владика Василије обратио се Синоду истакавши да је последије наведених догађаја овај свештеник био принуђен да напусти парохије, те да је отишао својој кући у приједорском срезу. На крају је затражио заштиту и интервенцију како би се омогућио повратак свештенику на парохије у Имљанима и Ске-

56 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај свештеника Јована Улетиловића Црквеном суду Епархије, од 22. септембра 1953.

57 В. Ђурић, *н. г.*, књ. I, стр. 500.

58 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 28. септембра 1953.

59 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај свештеника Ратка Граховца Црквеном суду Епархије, од 15. септембра 1953.

60 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај свештеника Ратка Граховца Црквеном суду Епархије, од 16. октобра 1953.

61 *Исто*.

ндер Вакуфу.⁶² Синод је о неприликама овог свештеника 28. октобра обавијестио Савезну комисију за вјерска питања, са молбом да се интервенише, те да се удовољи тражењу епископа Василија.⁶³

Неприлика са појединцима имао је и парох кокорски Данило Ђућун, у Архијерејском намјесништву прњаворском. Њему су непозната лица уочи Мале Госпојине (21. септембра), око 2 сата послје поноћи полупала све прозоре на кући. Осим прозора, нападачи су разбили и оштетили врата. Исте ноћи у селу Бранешци у овој парохији и на цркви која слави Малу Госпојину разбијени су сви прозори. О овом насиљу свештеник Данило Ђућун обавијестио је: Удбу при СНО Прњавор, Свештеничко удружење БиХ, председника Извршног вијећа БиХ Ђуру Пуцара и Црквени суд Епархије.⁶⁴ Епископ Василије затражио је од Синода да се кривци пронађу, а свештенику загарантује безбједност.⁶⁵ О неприликама овог свештеника Синод је 13. октобра писао Савезној комисији за вјерска питања.⁶⁶

У реферату који је 1954. изнио на Сабору епископ Василије је, поред осталог, навео да се од 73 свештеника, колико их је тад у Епархији било, ван ње налазило њих 28.⁶⁷

ИЗГРЕДИ ПРОТИВ ЦРКВЕ У 1953. ГОДИНИ

(Кажњавање свештеника за скупљање прилога и других свештенорадњи)

Осим протјеривања из својих парохија свештеници су били и новчано кажњавани. Примјер новчаног кажњавања показује случај свештеника Саве Тркуљића, пароха у Мркоњић Граду. Овај свештеник кажњен је због позивања сељака да бесплатно превезу грађу од жељезничке станице Језеро до порушене цркве у Мркоњић Граду. Од цркве која је срушена у рату остали су само зидови, који су годинама зјапили. Жељећи да је поправи и покрије, свештеник је послје служби позивао вјернике да на добровољној основи превезу потребну грађу. Због „сумњивог“ (како је наведено у рјешењу) прикупљања прилога у вјерске сврхе, кажњен је највећом казном од 10.000 динара.⁶⁸ Интересантно је напоменути да у рјешењу стоји да је судија за прекршаје имао у виду да је окривљени свјесно кршио закон, те да је искориштавао неукост и заосталост појединих сељака.⁶⁹

62 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 21. октобра 1953.

63 В. Ђурић, *н. г.*, књ. I, стр. 501–502.

64 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај свештеника Данила Ђућуна Црквеном суду Епархије, од 24. септембра 1953.

65 АЕБЛ, ф. бр. 6, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 28. септембра 1953.

66 В. Ђурић, *н. г.*, књ. I, стр. 501.

67 *Заседање...*, н. д., стр. 280.

68 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Рјешење судије за прекршаје НО среза мркоњићког, од 25. септембра 1953.

69 *Исто*.

На ово рјешење свештеник Саво Тркуљић жалио се Вијећу за прекршаје Босне и Херцеговине. У образложењу жалбе истакао је да је рјешење противречно, јер с једне стране тврди се да је захтијевао превоз грађе, а с друге, да је то прикупљање добровољних прилога. Још је додао да ни судија за прекршаје није начисто како да окарактерише означену радњу.⁷⁰ Поменуто вијеће није уважило жалбу, већ је преиначило првостепено рјешење, тј. да се у случају ненаплативости новчана казна замијени затвором од 15, а не од 30 дана.⁷¹ Поводом овакве одлуке свештеник Саво Тркуљић обратио се Бироу за представке и притужбе да од Вијећа за прекршаје ФНРЈ затражи поништење претходних рјешења.⁷² И Црквени суд Епархије обратио се Босанскохерцеговачкој комисији за вјерска питања, поводом случаја свештеника Саве Тркуљића.⁷³

Сличан случај догодио се и у срезу босанскоградишком. Наиме, пароха рогољског Богдана Вуксана казнио је судија за прекршаје због тога што је 12. септембра прикупљао прилог и пшеницу, тј. већ обећану награду за обављени обред у селу Рогољи. Пошто није имао дозволу за прикупљање прилога, кажњен је новчаном казном у износу од 5.000 динара, или са 25 дана затвора, а по истом рјешењу прикупљена пшеница требало је да се одузме од окривљеног и претвори у новац.⁷⁴ На ово рјешење свештеник Богдан Вуксан жалио се Вијећу за прекршаје Босне и Херцеговине. У жалби је образложио да није вршио прикупљање добровољних прилога, те да купљење пшенице од домаћинства као награда за вјерски обред није прикупљање прилога, него законом допуштена радња. Истакао је да је поменутог дана прикупљао већ обећане намирнице, јер је претходна 1952. била сушна, па су му вјерници обећали дати награду за освећење домова у јесен 1953. године.⁷⁵ Као и у првом случају, Вијеће је одбило жалбу и потврдило првостепено рјешење.⁷⁶ Због оваквог рјешења Вијећа свештеник Богдан Вуксан жалио се Јавном тужилаштву Босне и Херцеговине. Црквени суд Епархије писао је Вјерској комисији БиХ молећи је да се овом предмету поклони већа пажња, те да се жалбе свештеника рјешавају са правилнијим тумачењем правних прописа и са више познавања неких елементарних ствари из црквене праксе.⁷⁷

70 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Жалба свештеника Саве Тркуљића Вијећу за прекршаје БиХ, од 30. септембра 1953.

71 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Рјешење Вијећа за прекршаје БиХ, од 9. марта 1954.

72 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Писмена представка свештеника Саве Тркуљића Бироу за представке и притужбе извршног вијећа БиХ, од 16. маја 1954.

73 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Представка Црквеног суда Епархије Вјерској комисији БиХ, од 20. маја 1954.

74 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Рјешење Судије за прекршаје НО среза босанскоградишког, од 17. новембра 1953.

75 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Жалба свештеника Богдана Вуксана Вијећу за прекршаје БиХ, од 2. децембра 1953.

76 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Рјешење Вијећа за прекршаје БиХ, од 29. децембра 1953.

77 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Молба Црквеног суда Епархије Вјерској комисији БиХ, од 12. маја 1954.

Због прикупљања прилога био је кажњен и свештеник Недељко Алвир.⁷⁸ Епископ Василије обавијестио је почетком 1953. Синод о проблемима овог свештеника приликом ношења водице. Синод је о томе писао Државној комисији за вјерска питања и, поред осталог, навео да је велики број свештеника кажњен због примања награде за извршење обредне радње. Нарочито приликом освећења водице, због неправилног тумачења наређења Министарства унутрашњих послова о забрани скупљања добровољних прилога.⁷⁹

Осим протјеривања и физичких напада на свештенике, током 1953. године вршена су и ометања богослужења од стране власти и појединаца у Епархији бањалучкој.

Због ометања богослужења у парохији штрбачкој епископ Василије је писао Синоду почетком године. У свом обраћању владика је навео да се већ неколико година омета богослужење у тој цркви, те да су неколико пута свештеници имали непријатности од омладинаца.⁸⁰ Синод се обратио Савезној, а ова је случај прослиједила Босанскохерцеговачкој комисији за вјерска питања са молбом да се случај провјери и достави мишљење о томе.⁸¹ У одговору Босанскохерцеговачке Савезној комисији стоји да су наводи жалбе епископа Василија (Костића) углавном тачни, јер су свештеницима Обрадовићу и Умићевићу чињене разне непријатности приликом обиласка штрбачке парохије. Још се додаје да су и једном и другом пријетили и физички их нападали неки омладинци, због чега нису смјели ни одлазити у Штрпце и обављати вјерске службе.⁸²

Истовремено кад и за претходни случај, владика је писао Синоду због ометања подизања звонаре у селу Ивањска код Бањалуке. Наиме, у овом селу била је спаљена стара црква па су вјерници послуже рата подигли капелу, поред које су хтјели да подигну мало звоно на четири дрвена стуба (дирека). Међутим, Срески народни одбор у Бањалуци није дозволио подизање ове звонаре, јер је капела била удаљена од државног пута 170 метара.⁸³ Синод се по устаљеној процедури обратио Савезној, а ова је случај прослиједила Босанско-херцеговачкој комисији за вјерска питања.⁸⁴ Ова комисија затражила је извјештај Среског народног одбора Бањалука, поводом забране подизања звоника. Поменути одбор доставио је одговор, у којем је навео да је у селу Ивањска претежно хрватски живаљ, те да се звонара не може градити у близини пута првог реда.⁸⁵

78 В. Ђурић, *н. г.*, књ. III, стр. 1236.

79 *Исто*, стр. 1234–1235.

80 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Жалба Светог архијерејског синода Савезној комисији за вјерска питања, од 10. марта 1953.

81 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Савезне комисије за вјерска питања Вјерској комисији БиХ, од 15. марта 1953.

82 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Одговор Вјерске комисије БиХ Савезној комисији за вјерска питања, од 31. јула 1953.

83 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Жалба Светог архијерејског синода Савезној комисији за вјерска питања, од 10. марта 1953.

84 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Савезне комисије за вјерска питања Вјерској комисији БиХ, од 16. марта 1953.

85 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Извјештај СНО Бањалука Вјерској комисији БиХ, од 19. августа 1953.

Синод је 12. јуна 1953. обавијестио све архијереје да приликом сваке интервенције код државних власти због изгреда према Цркви и њеним органима увијек извијесте и Синод да би и он са своје стране предузео потребне кораке.⁸⁶

О изгреду у селу Слатина на дан храмовне славе (Петровдан, 12. јула), епископ Василије обавијестио је Синод почетком августа 1953. У извјештају стоји да се на овај дан одржавао велики збор, на који су вјерници из удаљених мјеста долазили колима, која су смјештали, као и увијек, у порту цркве. Међутим, милиција је истјерала сва кола из порте и отјерала их на Кисељак, пола километра далеко од цркве. Након тога стајали су на капији порте и враћали кола и народ говорећи да иду на Кисељак, гдје је власт довела војну музику. Поред ових, било је и других сметњи, само да би народ одвратили од црквеног збора.⁸⁷ На крају извјештаја стоји да се на римокатоличким црквеним зборовима не дешавају такви поступци од стране народне власти.⁸⁸

Епископ Василије писао је 1. септембра 1953. Синоду да се у последње вријеме на многим мјестима у Епархији на разне начине омета одржавање црквених зборова и прогони свештенство са парохија.⁸⁹ Уз ово писмо, доставио је извјештаје четворице свештеника.

У првом извјештају, који је био од пароха Љубомира Мудреновића из Маглајана, наводи се да је на дан храмовне славе народ по цијелој парохији позиван на отварање задружног дома у Кобатовцима, док ће свако ко буде код цркве тог дана бити прибијежен. Осим овог, дан раније предсједник општине држао је конференцију, на којој је нападао овог свештеника. Након ових догађања и пријетњи да на тај дан не иде у Маглајане нити да шаље другог, свештеник није отишао да обави службу.

У другом извјештају наводе се проблеми свештеника Мирка Обрадовића из Прњавора. Он је приликом одласка у штрбачку парохију дочекан на путу од Славка Зеца, Томе Шарка и Владимира Бурића, који су га истјерали из кола и вратили у Прњавор. Након оштрог говора Васе Девића против свештеника на митингу у Прњавору, истог дана избиле су демонстрације пред свештениковом кућом. На демонстрацијама су се чули повици: „Доље попови, доље јатак владике Василија, доље крстови!“ Демонстрације су избиле и пред кућом другог свештеника, проте Момира Умићевића.

У трећем извјештају наводи се да је свештеник Симо Кантар, парох омарски и бистрички, био нападнут на жељезничкој станици у Ивањској. Наиме, њега је гомила омладинаца одвукла у оближњи дом и тукла тврдим предметима, а неко га је и убо ножем. Док су га тукли, неко је држао говор против владике Василија и православних свештеника, све док га два милиционера нису извукла, премлаћеног, са подераним одијелом и разбијеним наочарима. Милиција га је задржала у станици до јутра, кад га је поново напала група људи, али

⁸⁶ АЕБЛ, ф. бр. 6, Допис Светог архијерејског синода епископу Василију, од 12. јуна 1953.

⁸⁷ В. Ђурић, *н. д.*, књ. III, стр. 1109–1110.

⁸⁸ *Истио*.

⁸⁹ *Истио*, књ. I, стр. 489.

не физички, него само вербално. На крају извјештаја свештеник наводи да је послје овог пао у постељу, те да више не може да иде на парохију, јер нема никакву гаранцију за своју безбједност.

У посљедњем извјештају наведено је да је свештеник Јован Самарцић парох у Колима, добио писмо чији потписници му забрањују да дође на црквени збор 28. августа (Велика Госпојина слава храма у Колима), јер им је непозната његова прошлост. Осим што су свештенику скренули пажњу да је непожељан на њиховом терену, потписници писма Урош Рађеновић, Стојан и Душан Џајић окарактерисали су владика Василија и проту Врањешевиха као непријатеље социјализма. Поводом овог извјештаја епископа Василија, Синод је 8. септембра писао Савезној комисији за вјерска питања о неприликама свештеника у Епархији бањалучкој. На крају, Синод моли за одговарајућу интервенцију тражећи да се српско православно свештенство у Босни заштити од даљих прогона и да му се омогући несметано вршење парохијских дужности.⁹⁰

Синод је истог дана Државној комисији за вјерска питања упутио писмо о украденом звону у Челинцу. У њему стоји: „СПЦО у Челинцу 6. августа 1953. поднијела је Окружном јавном тужилаштву у Бањалуци пријаву поводом крађе звона. Ова црквена општина, 3. марта купила је звоно тешко 271 кг од предузећа Отпад из Бањалуке, за суму у износу од 13.550 динара. С обзиром на то да је звоно било без звечке одвезено је код ковача Рудолфа у Врбању да му се направи звечак. Међутим, 10. јула ковачу су дошли начелник унутрашњих послова Бањалука Стојан Божић и предсједник челиначке општине Богдан Станивуковић-Стокић, и тражили од њега да им да звоно. Одбивши да им га преда без потврде о одузимању, ковач је позвао Црквени одбор да дође по звоно. Тако је звоно пребачено 11. јула из Врбање у Челинац и смјештено у једну просторију црквене куће. Дана 13. јула дошао је поменути Станивуковић са неколико људи који су утоварили звоно на камион и одвезли га у правцу Бањалуке“. На крају, Синод моли Комисију за интервенцију, те да се црквено звоно врати Црквеној општини у Челинцу.⁹¹ Писмо је прослијеђено Савезном јавном тужилаштву, а одговор је стигао тек 6. јануара 1954. године. У њему је наведено да је ово тужилаштво обавијештено од Тужилаштва БиХ да је 26. новембра 1953. звоно враћено Црквеној општини у Челинцу.⁹² Међутим, владика Василије извјестио је у свом обраћању Сабору 1954. године да звоно није враћено.⁹³

У свом обраћању Сабору 1954. године епископ Василије навео је да је цијела 1953. била у знаку напада на њега и његове свештенике. Још је истакао да, осим њега, ни свештеници нису били слободни у свом раду, што се испољило у јануару и фебруару, да би своју кулминацију достигло у августу.⁹⁴ Осим њега, и други епископи изнијели су изгреде против Цркве и њених органа у својим епархијама. Поред протјеривања, физичких напада, кажњавања и ометања свештеника, било

90 В. Ђурић, *н. г.*, књ. I, стр. 489–492.

91 *Истио*, књ. II, стр. 670–671.

92 *Истио*, стр. 671.

93 *Заседање...*, н. д., стр. 282.

94 *Истио*, стр. 278–283.

је и једно убиство. Наиме, убијен је био игуман манастира Тврдош Сава (Лисјак), у Захумско-херцеговачкој епархији.⁹⁵ Осим ових, Црква се жалила државним органима и за друге изгреде, као што су ломљење и рушење црквених ограда, експропријација црквеног земљишта, давање дозволе за изградњу цивилним лицима на црквеном земљишту, ометање издавања извода из матичних књига ради вршења вјерских обреда, застрашивање дјеце која посјећују вјерску наставу, високо опорезивање, мијешање локалних органа власти у рад црквених општина итд.⁹⁶

На основу свега што је изнесено о догађањима у току 1953. године, може се видјети да је власт само тражила повод за напад на Српску православну цркву. То је било најпогодније оствариво преко „реакционарних епископа“, тј. оних архијереја који су бранили Цркву и њен поредак. Нарочито је на удару власти био епископ Василије (Костић), мада ни други нису били поштеђени. Наиме, у свим извјештајима државних органа владика Василије је описиван као бивши сарадник окупатора, непријатељ државе и најреакционарнији епископ. Оптуживан је да води главну ријеч на свим засједањима Сабора, као и да је највећи противник признања Удружења православног свештенства. Управо одбијање Сабора 1953. да призна правила Удружења приписано је епископу Василију и „групи реакционарних“ архијереја, те је било повод за његово протјеривање из Епархије. Може се слободно рећи да је држава, која је почетком 50-их кренула у самосталан развој социјализма, то искористила да се коначно обрачуна са Српском православном црквом. Није случајно и то да је власт изабрала баш Босну и Херцеговину, као мјешовиту средину, да у њој покаже своју снагу. Зато су, у циљу равнотеже и представљања државе братства и јединства, били прозивани и представници других вјерских заједница.

ПОВРАТАК ВЛАДИКЕ ВАСИЛИЈА И ОДНОС СА ВЛАСТИМА ДО 1961. ГОДИНЕ

Половином педесетих година Српска православна црква ушла је у раздобље када су односи са државом почели да се побољшавају. Побољшање је било лако уочљиво на врху, али је ишло руку под руку са продуженим хапшењима, административним таксама и комунистичком фразеологијом „одступања од законских норми“ на локалном нивоу. Након повратка епископа у своје епархије, Добривоје Радосављевић, предсједник Савезне комисије за вјерске послове изјавио је у марту 1954. да власт предузима мјере да исправи ексцесе од претходне јесени.⁹⁷ Међутим, и након успостављања односа на највишем нивоу, власт је била незадовољна радом Светог архијерејског сабора из 1954. године. Наиме, државни органи, који су прислушкивали⁹⁸

⁹⁵ *Исто*, стр. 241.

⁹⁶ Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 17–18.

⁹⁷ *Исто*, књ. II, стр. 9.

⁹⁸ Међу првим прислушним уређајима који су у Југославији били монтирани били су они који су уграђени у зграду Патријаршије СПЦ (24 ком.), на приједлог II одјељења УДБ-е а уз сагласност Светислава Стефановића. Видјети напомену код Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 11.

рад Сабора, били су незадовољни једном групом архијереја који су „диктирали“ његов рад, међу којима је владика Василије (Костић) сматран најјутицајнијим епископом.⁹⁹ Он је, по мишљењу државних органа, био покретач и мобилизатор групе реакционарних епископа, који је припремао разне приједлоге, од оног о измјени пословника Сабора и увођења тајног гласања¹⁰⁰ до нацрта одлуке о непризнавању Удружења.¹⁰¹

Државни органи били су заинтересовани да што прије регулишу односе са СПЦ како не би морали истовремено да воде борбу на два фронта, против римокатоличке цркве и Ватикана и против СПЦ. Тако су против оних епископа за које су сматрали да су им највећи опоненти користили све доступне аргументе. Повађени су њихови досијеји о држању током рата, у којима се наводило да су сарађивали са окупатором и четницима, а да су ријетко навођени конкретни докази. Оптуживани су да су после рата сарађивали са бандама и јатаковали одметницима ширећи непријатељску пропаганду и расприружујући националну мржњу.¹⁰² Такав један измишљени досије владике Василија налази се у додатку већ споменутог записника, а у њему се истиче његов непријатељски рад у току рата и после њега.¹⁰³

Односи између СПЦ и државних органа поправили су се после 1953, што показује и позивање епископа Василија на митинг поводом годишњице битке на Козари. Том приликом Слободан Пенезић-Крцун рекао је епископу Василију: „Владико није нам требало оно прошле године, Ви сте сад популарнији од нас у овим крајевима“. На те ријечи владика је замолио да се тако нешто не понови, те ако је неко крив – треба да му се суди.¹⁰⁴ У наредним годинама владали су релативно добри односи, што је истакнуто на сједници СКВП, одржаној 23. децембра 1957. године. Том приликом оцијењено је да су односи СПЦ током 1957. били коректни и чак праћени „међусобном сарадњом и разумевањем“.¹⁰⁵ Односи епископа Василија и босанскохерцеговачких власти од 1954. до 1958. године били су добри. Разлог за такво стање био је тај да је он као стални члан Синода углавном

99 О сједници овог Сабора постоји веома детаљан записник, који је сачуван у архиви УДБ-е у Београду, а који је саставио неко од државних органа. *Заседање...*, н. д., стр. 81–362.

100 Епископ Василије тражио је измјену пословника тј. да се тајно гласа ако се приликом рјешавања начелних питања не постигне једнодушност, наводећи да је због гласања на претходном Сабору (1953) доживио многе непријатности. *Заседање...*, н. д., стр. 295.

101 Већином гласова 13 : 5 Сабор је одлучио да одгоди признање удружења, док оно не удовољи примједбама Синода од 16. јуна 1954. *Заседање...*, н. д., стр. 344.

102 Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 15–16.

103 *Заседање...*, н. д., стр. 374–376.

104 Према разговору са свештеником Ратком Радујковићем, 17. 2. 2008. у Бањалуци. Поменути свештеник у разговору са аутором рекао је да му је тадашњи службеник Епархије прото Ђорђе Радић испричао да су по владика Василија дошли мерцедесом, затим шта је Слободан Пенезић-Крцун рекао Преосвећеном на Козари.

105 Миомир Гаталовић, *Време и околности избора епископа Германа за патријарха Српске православне цркве 1958. године*, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати, Зборник радова, књ. 2, Православни богословски факултет Београд 2007, стр. 309.

боравио у Београду, те да је у Епархију долазио за вријеме божићних и васкршњих празника. У овом периоду контакти са епископима који су били у БиХ постајали су све чешћи, нарочито са владикама Нектаријем и Василијем. У то вријеме било је организовано једно путовање по Босанској Крајини секретара Вјерске комисије са владиком Василијем, након чега је ова комисија изнијела позитивно мишљење о њему.¹⁰⁶ Међутим, државна власт се опет окомила на владика Василија приликом избора новог патријарха 1958. године, након изненадне смрти патријарха Викентија. Индикативно је да је у том периоду дошло до интензивирања другог југословенско-совјетског сукоба.¹⁰⁷

У току припрема за избор новог патријарха обављене су консултације са представницима власти, који су преферирали на одређене кандидате. Тако је Добривоје Радосављевић, према ранијем договору са Синодом, дошао 8. августа у Патријаршију на разговоре око избора патријарха.¹⁰⁸ Договорено је да се у току дана одржи конференција и да потом представници Синода дођу у СКВП и саопште имена епископа који долазе у обзир за избор. Истог дана чланови Синода су дошли у Комисију и саопштили да по Уставу СПЦ на избор има право више од 15 епископа. Послије ове изјаве Д. Радосављевић је одговорио: „Држава захтева да један од тројице кандидата буде епископ жички Герман, а друга двојица кога год хоће Епископат“.¹⁰⁹ Сутрадан, 9. августа, одржана је конференција епископа са предсједником Добривојем Радосављевићем и Милојем Дилпарићем, секретаром СКВП, у „црвеној сали“ Патријаршије. У поменутој сали, гдје је владала хладна и мучна атмосфера, Радосављевић је рекао да је сарадња Цркве и државе поправљена у посљедњих 5–6 година, али да је одређени кругови у иностранству и једна група епископа настоје нарушити. „Ви сте хтели конфликт, ево вам га. Прихватимо па ћемо видети ко ће се покајати“. Потом је изнио изјаву Ђорђа Костића из Зворника, у којој се наводи да је владика Василије (Костић) добио

106 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Извјештај о стању вјерских заједница у БиХ у 1957. години.

107 Југославија је одбила да потпише у новембру 1957. Декларацију дванаест партија, којом се практично признавала надмоћност КПСС над комунистичким партијама других држава. У суштини, Москви је било тешко да се помири са настојањем Броза и његових партијских „другова“ да самостално руководе Југославијом водећи се начелом „сопственог пута у социјализам“, који је непосредно охрабривао друге државе „социјалистичког лагера“ да и оне крену истим путем. М. Гаталовић, *Време...*, н. д., стр. 313.

108 Разговор Д. Радосављевића са епископима описан је у брошури која је 1965. објављена у Чикагу под насловом *Црвени патријарх Герман по милости Тито-вој и вољи Удбиној*, а под именом Јаблана Јелића. У њој стоји: „Д. Радосављевић дошао је у Патријаршију 8. 8. 1958. у пратњи агената УДБ-е, и позвавши све епископе саопштио им да би Влада жељела владика Германа за патријарха, те да је дошао да то питање ријеше као пријатељи. У дворани у којој се засједало настао је тајац који је прекинуо владика Василије Костић, напоменувши да је право црквених представника да изабере кандидате, а изборно тијело да од њих изабере једнога. Након овог настала је права експлозија која је потресла Патријаршију, гдје је Д. Радосављевић почео да галами, псује и пријети епископима. Посебно се устремио на владика Василија називајући га главним подстрекачем, старим и непомирљивим непријатељем комунистичког поретка“. У брошури се даље наводи да је Радосављевић тражио да се изабере Герман за патријарха, а да је у вријеме док је он са епископима био у сали УДБ-а вршила претрес у Патријаршији. Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 56.

109 Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 55.

писмо из иностранства од четничке емиграције са инструкцијама у вези са избором патријарха. Даље је истакао да је владика Василије у свом „родољубљу“, које стално истиче, заборавио да покаже то писмо, а инструкције је наставио да спороводи. „Василије Костић је, посматрајући плод сарадње за задњих пет година дошао до некаквог закључка да држава не може и не сме, па да зато мора да попусти и да сарађује са црквом. Данашња одлука то најбоље показује – е нећеш га мајчин сине, како мислиш, данас ти се то саопштава. Не ради се ту само да ли ће Герман бити патријарх или не, него нешто друго је по среди. Треба држави нашкодити, треба потресе створити, треба конфликте направити, треба цркву у нечије политичке циљеве увући и користити. То је хтео Василије Костић, то је хтела једна група епископа, то је данашња одлука показала“.¹¹⁰ На крају је изнио да је захтјев Владе да се Сабор поново састане у току дана и да се спроведе избор кандидата како је то објављено и како је требало урадити. „Молим, господо епископи, уколико схватате да је наш став правилан, изволите у току данашњег дана поступити по предњем и обавестите нас. Чекаћу Свети синод у Савезној комисији за верска питања данас у 19 часова“.¹¹¹ На Сабору који је извршио кандидатуру¹¹² владика Василије изнио је приговор да Герман нема канонског ни уставног права да буде кандидат за патријарха јер није имао пет година ефикативне службе епархијског архијереја, како је то прописано у Уставу СПЦ.¹¹³ У међувремену, Удба је претресла просторије епископа Василија у Патријаршији. Истовремено, претресен је и запечаћен његов стан у Бањалуци, а Окружни суд из овог града упутио је позив епископу да се јави 11. септембра у 9 часова, због кривичног дјела.¹¹⁴ О овом владика Василије извијестио је Синод наводећи да се мора вратити у Бањалуку, те да неће бити присутан на избору патријарха 13. септембра.

Синод је поводом овог случаја сазвао сједницу на којој је донио одлуку¹¹⁵ да се о овом извијести Добривоје Радосављевић. У вечерњим часовима телефонским позивом епископ Герман обавијестио је Д. Радосављевића о цијелом случају. Д. Радосављевић је одговорио да је већ упознат с тим, али да те вечери не може ништа да уради, већ да му се сутра јаве. Епископа Германа интересовало је да ли владика Василије може да остане у Београду, на шта му је Радосављевић одговорио да он не може зауставити судску одлуку, те да се епископ

110 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Забиљешка са конференције предсједника Савезне комисије за вјерска питања Добривоја Радосављевића, одржане у Патријаршији СПЦ 9. 9. 1958. године.

111 *Исто*.

112 Кандидовани су епископи Хризостом (13 гласова), Герман (осам гласова) и Висарион (пет гласова). Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 57.

113 Драгољуб Г. Вурдеља, *Обезилављена Српска црква*, Трст, 1964, стр. 129.

114 АСАС, Извјештај Епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 10. септембра 1958.

115 Чланови Синода донијели су једногласну одлуку да ако епископ Василије буде спријечен да учествује у изборном Сабору, он се неће ни одржати. Епископ Герман изјавио је да ће повући своју кандидатуру ако епископ Василије буде спријечен да учествује у избору новог патријарха. АСАС, Извјештај Светог архијерејског синода, од 10. септембра 1958.

Василије мора јавити суду. Овим ријечима Д. Радосављевић прекинуо је телефонску везу. Синод је исти дан сазвао ванредну сједницу Сабора, на којој је одлучено да се опет обрати Радосављевићу за интервенцију код надлежних органа.¹¹⁶

Након обраћања и посјете Радосављевићу, предсједник Синода владика Хризостом позвао је епископа Василија да се врати у Београд и учествује у раду Сабора.¹¹⁷ Три дана касније епископ Василије враћен је у Патријаршију и узео је учешће у избору и посвећењу новог патријарха.¹¹⁸ Убрзо послје тога он је поново ухапшен и испитиван.¹¹⁹ Неколико дана касније, послје избора патријарха, владика Василије посјетио је Милоја Дилпарића секретара Савезне комисије за вјерска питања. Том приликом владика се извинио и замолио да се има у виду да он нема никаквих злих намјера, нити их је имао приликом избора новог патријарха. Замолио је да се на њега не гледа као на епископа који је преко избора патријарха хтио да поремети добре односе између Цркве и државе. Осим овог, навео је да су на став према њему можда утицали и други разлози, као што су акција градње цркве у Бањалуци, признање македонске цркве и однос према Удружењу. За поменуто писмо које је добио из иностранства владика је рекао да га није озбиљно схватио и да је мислио да се ради о провокацији. На крају, још једном је замолио да се његово излагање узме у обзир, те да је спреман пред судом и на сваком мјесту изложити органима власти све чиме располаже да се увјере у његову исправност.¹²⁰ Међутим, у Билтену ЕСЦ-а у Женеви од 24. октобра, писало је да се епископ Василије налази у кућном притвору. Забринут за његову судбину, патријарх Герман упутио је писмо епископу Василију да дође у Београд. На Патријархов позив владика је одговорио да би радо дошао, али да не може без дозволе органа који против њега воде кривични поступак, и често га приводе на саслушање.¹²¹ Поводом вођења поступка и забране кретања владике Василија, патријарх Герман разговарао је 10. новембра са секретаром Савезне комисије М. Дилпарићем. Том приликом Патријарх је показао писмо епископа Василија у коме га обавјештава да би радо дошао у Београд, али да не може без одобрења и сагласности истражног судије. Даље је Патријарх навео да је већ упутио позив Василију те да очекује да ће добити дозволу и доћи. На ово је М. Дилпарић рекао да Василије може да дође у Београд, те да се јави кад дође и посавјетује се с њим шта да

116 АСАС, Одлука Светог архијерејског сабора, од 10. септембра 1958.

117 Предсједник Светог архијерејског синода владика браничевски Хризостом послао је два писма епископу Василију. У једном обавјештава владика Василија о посјети чланова Синода Д. Радосављевићу и о његовом обећању да ће интервенисати како би епископ Василије био у Београду 13. и 14. септембра. У другом позива да 13. септембра у 9 часова учествује у избору патријарха те да јави час доласка у Београд. АСАС, Досије епископа Василија (Костића).

118 За новог патријарха тајним гласањем изабран је епископ жички Герман (Ђо-рић). Од 56 присутних чланова изборног сабора за Германа је гласало 37, за Хризостома 17, а Висарион није добио ниједан глас. Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 57.

119 Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 57.

120 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Забилешка разговора епископа Василија (Костића) и Милоја Дилпарића секретара Савезне комисије за вјерска питања, од 16. септембра 1958.

121 АСАС, Досије владике Василија (Костића).

уради поводом свог случаја.¹²² Након овог разговора владика је добио дозволу и дошао у Београд те се јавио у Савезну комисију за вјерска питања, гдје га је примио секретар М. Дилпарић. Након уобичајеног уводног разговора, владика Василије замолио је да му се помогне да се његов случај некако оконча. Навео је да је против њега покренут судски поступак и да га истражни судија у Бањалуци повремено позива на саслушање. Поново је истакао да није имао намјеру да поквари добре односе Цркве и државе те да је погријешило што је одржавао контакте са неким људима из емиграције. На крају је навео да писмо које је послао у Трст, у коме је тражио помоћ за један манастир и материјал за мантије калуђерима, није садржавало ништа недозвољено. Послије свог излагања М. Дилпарић је изнио да је за његов случај надлежна Вјерска комисија БиХ, те да ће Савезна комисија интервенисати да га приме и саслушају.¹²³ Након интервенције из Београда владика Василије примљен је 2. децембра 1958. у Вјерску комисију БиХ, а с њим су разговор водили предсједник Комисије Тодо Куртовић и секретар Удбе Војо Чоловић. У разговору су дотакнуте три ствари: истрага која се води против епископа Василија, његово држање у Архијерејском сабору и Синоду, гдје иступа као носилац опозиције у односу на политику коју воде СПЦ и Патријарх, затим држање владике у Епархији, гдје није ништа учинио да се сарадња развија. Поменути саговорници нагласили су да се његово негативно држање неће толерисати. Владика је рекао да је лично више извикан него што се разликује од других епископа, затим да је вољан сарађивати по свим питањима, као и да ће прекинути односе са емиграцијом и успоставити контакте са локалним органима. Додао је да није великосрбин у оном свјетлу у којем се приказује. Међутим, и поред тога што је разговор трајао око три сата, владика Василије није добио никакве сугестије у вези с тим како да се постави према разним питањима. На крају разговора речено му је да се обрати предсједнику Среског одбора у Бањалуци, преко кога ће сазнати став државе и Комисије.¹²⁴ У том периоду епископ Василије био је незаобилазна тема приликом сусрета других епископа са представницима државе. Тако је његов случај коментарисан 13. децембра 1958, приликом посјете епископа зворничко-тузланског Лонгина Савезној комисији за вјерска питања у Београду.¹²⁵ Спомињан је и приликом доласка Милоја Дилпарића у Сарајево. Том приликом Тодо Куртовић рекао је Дилпарићу да би било добро да посјети и епископа Нектарија и од њега чује шта је Василије причао након посјете Комисији. Послије састанка у Комисији Дилпарић је отишао код епископа Нектарија и, поред других питања која су оптерећивала односе државе и Цркве, „узредно“ споменуо и епископа Василија. Том приликом владика Нектарије рекао је да је дошло до споразума и да ће епископ Васили-

122 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Забиљешка разговора патријарха Германа и Милоја Дилпарића секретара Савезне комисије за вјерска питања, од 10. новембра 1958.

123 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Забиљешка разговора епископа Василија и Милоја Дилпарића, секретара Савезне комисије за вјерска питања, од 24. новембра 1958.

124 На крају записника стоји да је разговор био оштар, те да је епископу дато до знања да према њему неће бити попуштања. АБиХ, КВП, к. бр. 6, Записник разговора вођеног 2. 12. 1958. у Вјерској комисији БиХ.

125 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Записник разговора епископа зворничко-тузланског Лонгина и Милоја Дилпарића, секретара Савезне комисије за вјерска питања.

је успоставити контакте са представницима среских одбора. Још је навео да би друг Боби (Д. Радосављевић) и друг Тодо морали да настоје да се ова ствар ријеша, те да он мисли да ће се и епископ Василије поправити.¹²⁶ Након обављених разговора побољшани су односи између владике Василија и представника власти, те је обустављен и кривични поступак против њега.¹²⁷ Међутим, и поред успостављања добрих односа, власт је епископа Василија и даље сматрала за најреакционарнијег архијереја. Власт је коментарисала да је притисак на њега 1958. уродио плодом, тј. довео је до тога да у Сабору при рјешавању питања македонске цркве владика Василије не заузима јавно непријатељске ставове.¹²⁸ Питање признања самосталности македонске цркве од стране СПЦ било је наметано неколико пута епископу Василију приликом састанака са представницима власти у 1959. години.¹²⁹ Републички органи власти у БиХ наводили су да су у односу на друге епископе били нешто мање задовољни владиком Василијем, али да се његов однос према органима власти мијењао у смјеру побољшања. Као примјер побољшања односа наведена је посланица епископа Василија коју је у октобру 1959. упутио вјерницима парохија стројичке и глоговачке у Јању, у којој каже да им се обраћа у циљу сређивања вјерског и црквеног живота. У посланици владика је позвао на сарадњу са властима, критиковао је оне који нису жељели да вакцинишу дјецу или их нису слали у школу, потом оне који су прекомјерно постили, оне који су се противили спровођењу мјера меринизације оваца итд. Позвао је вјернике да помогну „народне власти“ у подизању путева, школа и водовода, а оправдавао је и рад преко недјеље и празника ако државни органи налажу, јер се радило о добробити свих.¹³⁰

Успостављање добрих односа локалних и републичких власти са владиком Василијем (Костићем) настављено је и почетком шездесетих година. Устаљене су честе и обостране посјете владике и представника Вјерске комисије БиХ, што је дало добре резултате.¹³¹ Приликом тих посјета није се више расправљало о епископу Василију, већ о проблемима на терену. Са нормализацијом односа настављено је у 1961, посљедњој години службовања владике Василија у Бањалучкој епархији.¹³² То показује и куртоазна посјета владике Василија новоизабраном предсједнику Народног одбора среза бањалучког Радовану Макићу.¹³³ Исти одбор владика је посјетио и приликом свог одласка из Бањалуке. Након избора за епископа жичког владика Васили-

126 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Записник разговора епископа дабробосанског Нектарија и Милоја Дилпарића, секретара Савезне комисије за вјерска питања, у Сарајеву 17. децембра 1958.

127 АБиХ, КВП, к. бр. 7, Извјештај о стању вјерских заједница и раду Комисије за вјерска питања БиХ у 1958.

128 АБиХ, КВП, к. бр. 7, Стенографске биљешке са састанка Вјерске комисије одржаног у Сарајеву 10. фебруара 1959.

129 АБиХ, КВП, к. бр. 8, Забиљешке са разговора вођених 9. и 25. маја 1959. између епископа Василија и Николе Поповића, секретара Вјерске комисије БиХ.

130 Р. Радић, *н. д.*, књ. II, стр. 61–62.

131 АБиХ, КВП, к. бр. 9, Извјештај Комисије за вјерска питања БиХ за 1960. годину.

132 АБиХ, КВП, к. бр. 16, Закључци са проширене сједнице Комисије за вјерска питања БиХ, од 16. маја 1962.

133 *Полишика*, 27. 2. 1961.

је (Костић) дошао је у опроштајну посјету поменутом одбору 2. јуна 1961. и том приликом примио га је потпредсједник Одбора Милорад Поповић.¹³⁴

ПОЛОЖАЈ СВЕШТЕНСТВА НАКОН 1953. ГОДИНЕ

Без обзира на то што је дошло до унапређења односа на вишем нивоу, и након 1953. свештенство Епархије бањалучке имало је проблема са локалним и републичким властима. Свештеници су и даље били кажњавани и ометани у својим парохијским дужностима.

Због кажњавања свештеника Лазе Ђукановића, који је извршио обред на сеоском гробљу без претходне дозволе надлежних власти, епископ Василије писао је Синоду 4. марта 1954. Синод се обратио Савезној комисији за вјерска питања тражећи од ње тумачење чл. 13 ст. 1 Закона о правном положају вјерских заједница, који се односи на вршење обреда ван цркве.¹³⁵

Случај кажњавања свештеника за обављање вјерских обреда догодио се и у Мркоњић Граду. Наиме, парох мркоњићки Саво Тркуљић кажњен је новчаном казном у износу од 10.000 динара што је приликом ношења богојављенске водице 19. и 20. јануара 1955. узимао намирнице од вјерника. Осим њега, Судија за прекршаје среза мркоњићког казнио је новчаном казном у износу од 4.000 динара и црквеног појца Јову Шункића, што је ишао са поменутиим свештеником и скупљао прилоге.¹³⁶ Поводом овог случаја владика Василије писао је Синоду, који се обратио Савезној комисији за вјерска питања. Ова комисија случај је прослиједила Босанскохерцеговачкој комисији тражећи извјештај о цијелом случају.¹³⁷ Истој комисији обратио се владика молбом да интервенише код Секретаријата за унутрашње послове БиХ да подучи подређене органе како примање награде за извршени вјерски обред није скупљање прилога.¹³⁸ Поводом кажњавања свештеника владика Василије обратио се Синоду 18. марта 1955. године. Осим претходног случаја владика наводи да је и свештеник Андрија Раичевић кажњен од стране судије за прекршаје у Босанском Новом казном од 10.000 динара. Даље се наводи да је предсједник НОО у Ракелићима рекао тамошњем пароху Душану Тубину да не смије колима да иде у водицу. Овакву забрану донио је и предсједник општинског одбора Челинац. На крају, владика истиче да је награда у природи за освећење дома богојављенском водицом представљала увијек, па и тада, већи дио парохијских годишњих прихода.¹³⁹

134 *Исто*, 3. 6. 1961.

135 В. Ђурић, *н. г.*, књ. III, стр. 1172.

136 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Рјешење Судије за прекршаје НО среза мркоњићког, од 29. јануара 1955.

137 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Представка Савезне комисије за вјерска питања Вјерској комисији БиХ, од 15. фебруара 1955.

138 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Молба епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 4. фебруара 1955.

139 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Представка Светог архијерејског синода Савезној комисији за вјерска питања, од 29. марта 1955.

Новчаном казном због скупљања животних намирница био је кажњен и свештеник Јован Улетиловић из србачке парохије. Њега је Судија за прекршаје НО града Бањалука казнио новчаном казном од 3.000 динара, јер је колима скупљао жито у селу Пријеблези.¹⁴⁰ На ово рјешење свештеник је уложио жалбу Вијећу за прекршаје БиХ тражећи његово поништење.¹⁴¹ О овом случају владика Василије извијестио је Синод и замолио да се Савезној комисији за вјерска питања достави молба за обустављање оваквих поступака.¹⁴²

О одржавању литија и других вјерских обреда ван цркве расправљало се на сједници Савезне комисије за вјерска питања одржане 11. октобра 1954. године. На њој је закључено да се за овакве радње мора тражити дозвола од секретаријата унутрашњих послова народних одбора.¹⁴³

Због забране свећења водике у домовима од стране начелника Секретаријата за унутрашње послове СНО Приједор, свештеници овог среза обратили су се жалбом Вјерској комисији БиХ. О свећењу водике без дозволе надлежног секретаријата расправљала је Босанско-херцеговачка комисија на сједници одржаној 1. јануара 1955. године. Након расправе закључено је да се остане при постојећој пракси, док се ово питање не ријеша ближим прописима у склопу Закона о вјерским заједницама.¹⁴⁴

С обзиром на то да је ометање и забрањивање разних свештенорадњи у парохијама било толико често, Синод је то питање ставио на дневни ред сједница Сабора 1955. године. Након завршетка рада Сабора, Синод се 22. јула обратио Савезној комисији за вјерска питања наводећи да је изгрета знатно мање, али да се и даље догађају. На крају, Синод моли ову комисију да се отклоне и спријече сви они поступци који ометају рад представника Цркве.¹⁴⁵

Интересантно је напоменути да се поводом одузимања животних намирница жалио и свештеник Никифор Кукавчић, парох кукуљски, који је био највише привођен и осуђен.¹⁴⁶ Он се Удружењу правосла-

140 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Рјешење судије за прекршаје НО града Бањалука, од 19. фебруара 1955.

141 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Жалба свештеника Јована Улетиловића Вијећу за прекршаје БиХ, од 1. априла 1955.

142 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Извјештај Светог архијерејског синода Савезној комисији за вјерска питања, од 27. априла 1955.

143 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Записник сједнице Савезне комисије за вјерска питања, од 11. октобра 1954.

144 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Записник сједнице Комисије за вјерска питања БиХ, од 18. јануара 1955.

145 В. Ђурић, *н. г.*, књ. III, стр. 1113.

146 Свештеник Никифор Кукавчић осуђен је на 18 година затвора 1949. године. Изашао је из затвора захваљујући Моши Пијади, који је приликом посјете затвору у Зеници случајно ступио у разговор са њим, након чега је наредио да се пусти из затвора. Касније је прото Кукавчић испричао тежаку Станку Шарићу из Ножичког како му је приликом издржавања казне било најтеже кад је морао да вуче плугове и брначе. Поменути тежак пренио је своја сјећања поводом тог разговора Крстану Дубравцу, тадашњем пароху у Ножичком, а сада ребровачком

вног свештенства БиХ обратио жалбом, у којој је навео да су му органи милиције из Нове Тополе одузели кукуруз, пшеницу и пасуљ, које је добио од парохијана приликом свећења домова богојављенском водицом.¹⁴⁷ Уз жалбу, прото Кукавчић приложио је и записник о одузетим намирницима. Поводом овог случаја Удружење се обратило Вјерској комисији БиХ, са молбом за интервенцију по њиховом мишљењу о оправданој жалби свештеника Никифора Кукавчића.¹⁴⁸

Осим одузимања намирница и новчаних казни, свештеници су били кажњавани и затворским казнама. Тако је свештеник Петар Живковић из Соколова код Кључа био кажњен затворском казном у трајању од 30 дана. Судија за прекршаје НО среза Приједор изрекао је ову казну зато што се поменути свештеник 6. марта 1956. у кући Пере Латинковића понашао на дрзак начин вријеђајући присутне чланове Савеза комуниста.¹⁴⁹ Поводом оваквог рјешења свештеник Петар Живковић жалио се Вијећу за прекршаје БиХ, са приједлогом да се поништи рјешење или да се одреди други срески судија за прекршаје који би провео нови поступак.¹⁵⁰ Међутим, како жалбе нису услишене, прото Петар Живковић лишен је слободе 20. децембра 1956, а затворску казну издржавао је у Приједору.

Због затварања овог свештеника епископ Василије писао је Влади Шегрту, предсједнику Вјерске комисије Босне и Херцеговине. У свом обраћању владика је навео да нема ништа против да овај свештеник издржи казну, али да тих мјесец дана затвора не буде баш око Божића и осталих православних празника. Још је истакао да је прото Живковић лошег здравља, те да би због тога било боље да казну издржава кад дођу топлији дани.¹⁵¹ На ово писмо Владо Шегрт одговорио је да би свака интервенција била беспредметна, јер се започето издржавање казне не може прекинути.¹⁵² На затворску казну у трајању од шест мјесеци био је осуђен свештеник Љубиша Динић из Босанске Крупе. Због овако велике казне поменути свештеник обратио се Извршном вијећу БиХ молбом за помиловање или да се казна замијени блажом.¹⁵³

пароху у Бањалуци. Разговор аутора са свештеником Крстаном Дубравцем вођен, 16. 12. 2007. у Бањалуци. Опширније видјети у: Драган Шућур, *Бањалучка епархија за вријеме епископа др Василија (Косића), 1947–1961*, Бањалука 2009, стр. 52–53, 55–57.

147 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Жалба свештеника Никифора Кукавчића удружењу православног свештенства БиХ, од 23. маја 1956.

148 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Молба удружења православног свештенства БиХ Вјерској комисији БиХ, од 23. маја 1956.

149 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Рјешење судије за прекршаје НО среза Приједор, од 7. августа 1956.

150 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Жалба свештеника Петра Живковића Вијећу за прекршаје БиХ, од 27. августа 1956.

151 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Писмо епископа Василија Влади Шегрту, предсједнику Вјерске комисије БиХ, од 31. децембра 1956.

152 АБиХ, КВП, к. бр. 5, одговор Владе Шегрта, предсједника Вјерске комисије БиХ, епископу Василију, од 16. јануара 1957.

153 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Молба свештеника Љубише Динића Извршном вијећу БиХ, од 8. априла 1958.

За разлику од претходних свештеника, парох у Врелима Славољуб Пантић прошао је само са усменом опоменом. Њему су мјесни функционери из Цазина саопштили да убудуће не смије са собом да води човјека у циљу скупљања награде у природи за обављени обред, ваћ да то ради сâм. Још су му навели да је то у неку руку изабљивање и да је то у социјалистичкој држави непристојно.¹⁵⁴

Поводом учесталих инцидената које су имали свештеници Епархије, владика Василије обраћао се неколико пута Вјерској комисији Босне и Херцеговине. Тако се обратио овој комисији 13. августа 1956, поводом протјеривања свештеника Милосава Марјановића, пароха босанскокостајничког, на Петровдан (12. јула) из села Стригове, гдје се одржавао велики збор. На исти дан протјеран је и свештеник Небојша Кондић у селу Марићка, а милиција је 21. јула после службе притворила свештеника Љубишу Динића.¹⁵⁵ Поводом инцидената у 1957. години владика је 14. маја писао истој комисији. У свом обраћању владика Василије наводи да је поменути свештеник Милосав Марјановић био опљачкан 4. априла, кад су му непозната лица упала у спаваћу собу и однијела новац, документа, џепни сат и два капута. Навео је и изгреде у Скендер Вакуфу (данашњем Кнежеву) против цркве и свештеника Ратка Граховца.¹⁵⁶ Због физичког напада групе људи, малтретирања и привођења свештеника Љубише Динића 3. јуна, владика се опет обратио Вјерској комисији Босне и Херцеговине.¹⁵⁷ Овај је свештеник у Дубовику 27. јуна био вријеђан од стране Јована Радаковића, службеника Задружног савеза из Бихаћа, ријечима да „народ неће попове, да се чланови социјалистичког савеза боре против религије и попова“.

Напади на свештеника Динића нису престајали, па је тако 4. јула по њега у Липник гдје је био, дошла милиција око 20 часова и одвела га у правцу Јасеница, удаљених 35 км. Из Јасеница је, након саслушања и грубог односа командира полиције, спроведен у Босанску Крупу, гдје је смјештен у затвор и након саслушања пуштен.¹⁵⁸

Срески судија за прекршаје у Бањалуци казнио је свештеника Илију Јовановића, пароха у Босанској Градишци, због примања и ношења бадњака, 1957, тј. због обављања непријављеног вјерског обреда. Поводом овог свештеник се жалио Вијећу за прекршаје у Сарајеву наводећи да ношење бадњака није везано за вјерски обред у којем је потребан свештеник, већ да је то прастари обичај који су православни Срби вршили стотинама година. На крају је истакао да није у могућности да спријечи одржавање вјерских обичаја, нити је на то позван, па је предложио да се донесено рјешење поништи.¹⁵⁹

154 В. Ђурић, *н. г.*, књ. III, стр. 1178.

155 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Извјештај епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 13. августа 1956.

156 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Извјештај епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 14. маја 1957.

157 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Извјештај епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 19. јула 1957.

158 АЕБЛ, ф. бр. 7, Допис Светог архијерејског синода Савезној комисији за вјерска питања, од 21. августа 1957.

159 АЕБЛ, ф. бр. 7, Жалба свештеника Илије Јовановића Вијећу за прекршаје БиХ, од 26. маја 1957.

Због проблема са Милошем Ђукићем, милиционером из Босанског Кобаша, свештеник Андрија Раичевић жалио се предсједнику републике Босне и Херцеговине.¹⁶⁰ Његову жалбу Вјерска комисија БиХ прослиједила је Секретаријату унутрашњих послова среза Бањалука да провјери наводе жалбе, те да достави извјештај.¹⁶¹ Након достављеног извјештаја, Комисија је одговорила свештенику да наводи у жалби не одговарају истини, затим да је више пута чинио разне прекршаје, због чега је био кажњен пет пута.¹⁶²

Већ кажњавани свештеник Никола Сињкевић имао је неприлика и на парохији у Шипову. Наиме, њега је Чедо Кљајић, пензионер из Јајца, физички напао 29. септембра 1960, прво у станичном бифеу, а онда и у возу којим је путовао. О овом нападу свештеник је извијестио владика Василија, који се обратио Синоду да интервенише код државних органа.¹⁶³ Владика је извијестио Вјерску комисију Босне и Херцеговине и замолио да и она интервенише.¹⁶⁴

Осим свештеника, неприлика са властима имали су и црквени одборници. Тако је 4. септембра 1956, због одржавања сједница Црквеног одбора, на саслушање код судије за прекршаје општине Хрваћани био позван Мирко Самац, предсједник Црквене општине у Поточанима. Прије саслушања судија се према њему односио врло грубо псујући и вријеђајући светињу, а затим је изнио став да се сједнице нису смјеле одржавати, јер одбор није био пријављен.¹⁶⁵ Поводом овог случаја владика Василије обратио се Вјерској комисији БиХ наводећи да је ово први случај у Епархији да се предсједник црквене општине позива код судије на одговорност због одржавања сједница црквено-општинског тијела.¹⁶⁶ Устаљеном процедуром владика се обратио Синоду, а он Савезној комисији, која је случај прослиједила Вјерској комисији БиХ, са молбом да испита цијели случај и достави резултате истраге.¹⁶⁷ У одговору Босанскохерцеговачке комисије, од 11. априла 1957, наведено је да би пријављивање таквих одбора било ситничарење те да се судија односио некоректно према црквеном одборнику.¹⁶⁸

160 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Жалба свештеника Андрије Раичевића предсједнику републике БиХ, од 23. новембра 1958.

161 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Допис Вјерске комисије БиХ Секретаријату унутрашњих послова среза Бањалука, од 12. децембра 1958.

162 АБиХ, КВП, к. бр. 7, Допис Вјерске комисије БиХ свештенику Андрији Раичевићу, од 13. јула 1959.

163 АБиХ, КВП, к. бр. 9, Допис Светог архијерејског синода Савезној комисији за вјерска питања, од 12. октобра 1960.

164 АБиХ, КВП, к. бр. 9, Извјештај епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 11. октобра 1960.

165 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Писмено обраћање СПЦО у Поточанима Црквеном суду Епархије, од 16. септембра 1956.

166 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Жалба епископа Василија Вјерској комисији БиХ.

167 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Допис Савезне комисије за вјерска питања Вјерској комисији БиХ, од 15. новембра 1956.

168 В. Ђурић, *н. г.*, књ. III, стр. 1118.

Неприлика са органима власти имали су свештеници приликом обављања вјерских обреда крштења, вјенчања и пољских молитава. Крштење дјеце ометали су, поред државних власти, и матичари. Такав случај догодио се у селу Брезичани, па се Црквени суд Епархије жалио Вјерској комисији БиХ, која је интервенисала ради отклањања ових сметњи.¹⁶⁹ Међутим, власт је забрањивала групно крштење дјеце у приватним кућама. Због тога је Црквени суд 4. марта 1956. упутио жалбу Босанскохерцеговачкој комисији. У одговору ове комисије наведено је да окупљање више родитеља са дјецом и кумовима у једном приватном дому добија обиљежје јавног скупа. Такво обиљежје веже се за породично славље јер је изван цркве, у приватном дому, гдје присутни нису везани религиозним обзирима, као у цркви. На крају стоји да Закон о прекршајима јавног реда и мира не дозвољава непријављене јавне скупове, чиме се може сматрати и групно крштење дјеце.¹⁷⁰ Поводом забране групног крштења дјеце у приватном дому парохијском мркоњићком, епископ Василије писао је Синоду, наводећи да је овај свештеник затражио дозволу да преко зиме крштава дјецу у приватној кући у близини цркве у Густоварама. Навео је да су органи унутрашњих послова среза Јајце одбили да дају дозволу, што је потврдио и Републички секретаријат. На крају, владика моли Синод да се обрати Савезној комисији да испуни дато обећање и изда препоруку народним одборима срезова да издају одобрења за крштење више дјеце у једном дому.¹⁷¹ Синод је овај извјештај доставио Савезној комисији за вјерска питања, с молбом за интервенцију код средњих власти да издају парохијским свештеницима дозволу за групно крштење дјеце кад им се обрате, а нарочито у зимским данима.¹⁷² Комисија је прослиједила овај предмет Вјерској комисији БиХ, с молбом да испита стање ствари те да достави извјештај са мишљењем.¹⁷³

Осим ових забрана, средње власти забрањивале су и скупљање прилога за обнову порушених цркава. Такав примјер показује случај из села Добрљин код Босанског Новог. Наиме, црква у овом мјесту била је дјелимично оштећена, па се Црквена општина обратила молбом НО среза Приједор да јој изда дозволу за прикупљање прилога и за обнову. Како поменути одбор није издао дозволу ни за поправку ни за прикупљање прилога, Црквени суд Епархије обратио се Вјерској комисији БиХ за интервенцију.¹⁷⁴

Локалне власти забрањивале су и вршења пољских молитава. На територији општине Бараћи код Мркоњић Града често је долазило до

169 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Вјерске комисије БиХ Црквеном суду Епархије, од 10. маја 1954.

170 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Вјерске комисије БиХ Црквеном суду Епархије, од 10. маја 1954.

171 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Извјештај епископа Василија Светом архијерејском синоду, од 24. маја 1956.

172 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Допис Светог архијерејског синода Савезној комисији за вјерска питања, од 29. маја 1956.

173 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Допис Савезне комисије за вјерска питања Вјерској комисији БиХ, од 9. јула 1956.

174 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Молба Црквеног суда Епархије Вјерској комисији БиХ, од 16. августа 1956.

изгрета против свештених лица и вршења вјерских обреда. Тако је у обављању житних молитава био спријечен свештеник Урош Козома-ра, парох из Пецке. Њега је на дан обављања ових молитава у селу Подгорју позвао на разговор Гојко Убипарип, предсједник НО у Бараћима, и забранио му да обавља пољске молитве. Због ове забране владика Василије обратио се Вјерској комисији БиХ са молбом да се Гојку Убипарипу скрене пажња да не омета рад свештеника.¹⁷⁵ Након интервенције код надлежних органа поменута комисија обавијестила је Црквени суд да нема никаквих сметњи за рад тамошњег пароха, уколико дјелује у духу законских прописа. На крају се истиче како убудуће неће бити никаквих сметњи, те да и пароху треба скренути пажњу на контакт са локалним властима.¹⁷⁶ Међутим, проблема са поменутим предсједником општине имао је и Никодим Чавић, новопостављени свештеник парохије у Пецкој. И њега је Гојко Убипарип позвао на разговор те му саопштио да ће бити позван на одговорност због одржавања житних молитава у гробљима и да не смије држати житне молитве тамо гдје оне нису држане посљедњих година. На крају разговора нагласио је: „Ми нећемо дозволити да се обнавља оно што смо ми за вријеме овог рата укинули, и зато те опомињемо јер не би био ред да се свађамо и да ми предузимамо друге мјере“.¹⁷⁷ Поводом учесталих проблема са овим предсједником владика Василије обратио се Народном одбору среза Јајце и Вјерској комисији БиХ. У свом обраћању владика је изразио наду да ће Комисија наћи начина за спречавање самовоље појединаца, те да ће се Закон тумачити и примјењивати свуда подједнако.¹⁷⁸ Међутим, како је и након овог обраћања Гојко Убипарип забранио житне молитве у парохији Бараћима, владика Василије обавијестио је телеграмом Вјерску комисију БиХ. На претходну представку и на телеграм Комисија је послала допис, у којем је обавијестила владика да је одмах реаговала код надлежних органа те да је забрана скинута.¹⁷⁹ Међутим, и након овог дописа поменути Гојко Убипарип иступао је против свештеника на конференцијама у мјестима Доња Пецка, Јасенови Потоци и Медна. Тако је на конференцији у Доњој Пецкој, осим свештеника, напао и црквеног послужитеља Марка Тодоровића, пријетећи му да ће га затворити што иде са свештеником. Због ових иступа владика Василије опет се обратио Вјерској комисији да упозори на став Гојка Убипарипа према Цркви на територији НОО Бараћи како би се створила подношљива атмосфера у том дијелу Епархије.¹⁸⁰ Проблема је имао и свештеник Никола Сињкевић, као администратор герзовске

175 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Молба епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 16. маја 1957.

176 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Допис Вјерске комисије БиХ Црквеном суду Епархије, од 21. новембра 1957.

177 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Жалба Црквеног суда Епархије Народном одбору среза Јајце, од 17. маја 1958.

178 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Допис епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 20. маја 1958.

179 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Допис Вјерске комисије БиХ епископу Василију, од 30. маја 1958.

180 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Извјештај епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 6. јуна 1958.

парохије. Он је био спријечен да обави житне молитве на гробљу у Драгњић Подовима, јер му је Остоја Кнежевић, одборник из тог мјеста, наредио да напусти Драгњиће, што је прото Сињкевић и урадио. Због испада Гојка Убипарипа, Остоје Кнежевића и других, епископ Василије обраћао се Вјерској комисији БиХ и тражио од ње да интервенише.¹⁸¹

Осим проблема са представницима локалних власти из мркоњићког среза, било је сличних неприлика и у приједорском срезу. Наиме, мјештани засеока Горња Марићка обратили су се молбом Секретаријату за унутрашње послове НО среза Приједор да им се одобри одржавање пољских молитава у винограду Кричкин Гај, на Петровдан, 12. јула 1958. године. Међутим, поменути секретаријат није одобрио одржавање молитава, наводећи да се на том мјесту налази раскршће сеоских путева, те да нема никаквог обиљежја везаног за цркву.¹⁸² Поводом оваквог рјешења мјештани су се жалили Државном секретаријату за унутрашње послове у Сарајеву. У жалби је наведено да мјештани поменутог села одржавају пољске молитве од 1950, те да је приједорски Секретаријат погрешно информисан о мјесту њихових одржавања. Даље се у жалби наводи да на том мјесту нема никакве раскрснице путева, већ ладара, која није физички везана за цркву, али јесте у вјерском погледу, јер обје служе за молитве вјерника.¹⁸³

Поводом ових случајева владика Василије писао је Вјерској комисији БиХ да је, на основу Закона о вјерским заједницама, Републичко извршно вијеће овлашћено да донесе прописе на основу којих ће народни одбори срезова дозвољавати одржавање литија, процесија и других вјерских обреда. Даље је навео примјере који су показивали да се одавно осјећала потреба за доношењем таквих прописа.¹⁸⁴

Један бизаран примјер односа појединаца према свештенству Епархије показује случај из Босанске Костајнице. Наиме, у парохијском дому дошао је пензионисани официр Остоја Марин и замолио тамошњег пароха да остави код њега ручни пртљак, док га не отпреми у село. Парох му је дозволио да пртљак стави у његову спаваћу собу, да би послуже неколико дана Остоја Марин довео своју жену и дијете и настанио се у тој соби истјеравши свештеника из ње. Поводом овог чина парох се жалио Народном одбору општине, али без успјеха. Представници општине одговорили су му да немају стан за овог пензионисаног официра и да га је он сâм пустио у своје просторије, без њиховог одобрења.¹⁸⁵ Поводом овог случаја Црквени суд обратио се

181 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Молба епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 17. маја 1958.

182 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Рјешење Секретаријата за унутрашње послове НО среза Приједор, од 9. јула 1958.

183 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Жалба мјештана Горња Марићка Државном секретаријату за унутрашње послове БиХ, од 18. јула 1958.

184 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Допис епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 21. јула 1958. Интересантно је навести да на овом допису стоји на маргини руком исписан текст: „Костић не може да диктира како ће се донети прописи и на који начин. На овакве акте нисмо обавезни одговарати. О томе ћемо му усмено саопштити“. Са дјеловодним протоколом а/а и потписом Милана Бањаца, председника Вјерске комисије БиХ.

185 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Извјештај Црквеног суда Епархије Вјерској комисији БиХ, од 17. јануара 1956.

Вјерској комисији БиХ са молбом да се обезбиједи коришћење оних просторија парохијског дома који припадају свештенику, по Уредби о управљању стамбеним зградама и по броју породичних чланова.¹⁸⁶

Често су се свештеници жалили епископу на играње фудбала у црквеним портама и двориштима, чиме се ометало богослужење, а неријетко и причињавала материјална штета. Негдје је власт интервенисала поводом оваквих случајева, а негдје није. Тако је фудбал био права напаст за цркву у Кључу, гдје власти, и поред свих жалби нису предузеле ништа да то спријече.¹⁸⁷

Врло често се пошта за владикау и свештенике Епархије није уручивала благовремено. Писма су дуже стајала у пошти у Бањалуци него што су путовала до Бањалуке.¹⁸⁸

Ометања богослужења и свештеника у њиховом пастирском раду наставила су се и у шездесетим годинама. Примјер ометања богослужења и скрнављења цркве догодио се у Архиепископском намјесништву приједорском. Наиме, свештеника Милана Миљуша позвали су мјештани Доњег Јеловца, у општини Босанска Дубица, да на Спасовдан, 18. маја 1961. одслужи Литургију у њиховој цркви. Кад је дошао у поменуто село, затражио је да се црква очисти и припреми за богослужење, јер од 1941. у њој није обављано никакво богослужење. Народ је очистио цркву, али ноћу између 17. и 18. маја неко је из школског клозета, који се налазио у близини, налио пуну цркву смрадом, те се у њу није могло ући. Због оваквог изгреда поменути свештеник обратио се Среској вјерској комисији у Приједору, а Црквени суд Епархије Народном одбору општине Босанска Дубица.¹⁸⁹ Суд се поводом овог случаја обратио и Синоду, који је случај прослиједио Савезној комисији за вјерска питања.¹⁹⁰

Однос власти према јерархији Бањалучке епархије поправио се средином и крајем педесетих година, што показује примјер рехабилитације свештеника Кајице Кострешевића. Њега је Окружни суд у Бањалуци рехабилитовао 3. децембра 1959, будући да је прошло осам година од помиловања.¹⁹¹ Међутим, и даље је епископ Василије био под притиском државних власти све до одласка из Епархије, док су поједини свештеници били кажњавани и ометани у својим активностима. Нормализација односа довела је до тога да у 1960. години није вођен ниједан кривични поступак против свештеника у Босни и Херцеговини, прекршајно су кажњена два, док је девет само упо-

186 *Исто*.

187 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Извјештај о стању у Епархији бањалучкој Светом архиепископском синоду за 1957. годину.

188 *Исто*.

189 АБиХ, КВП, к. бр. 11, Жалба Црквеног суда Епархије НО општине Босанска Дубица, од 7. јуна 1961.

190 АБиХ, КВП, к. бр. 11, Допис Светог архиепископског синода Савезној комисији за вјерска питања, од 13. јула 1961.

191 Рјешење окружног суда у Бањалуци број Кв 132/59. од 3. децембра 1959. године. Свештеник Кајица био је осуђен на 15 година затвора, казна му је смањена на осам година, а 1951. је помилован. Опширније видјети: Д. Шућур, *н. г.*, стр. 17, 20, 55, 57, 144, 176.

зорено.¹⁹² Власт у Сарајеву изјављивала је да је због нормализације односа знатно смањен и сужен утицај реакционарних елемената, те да њихов утицај стално слаби. Ипак, и даље су епископи оптуживани да још увијек функцију схватају мисионарском у смислу чувања „српства и православља“, те да се због тога код њих покатакд срећу и прикривени шовинистички иступи.¹⁹³

ОДНОС ВЛАСТИ ПРЕМА ЦРКВЕНОЈ ИМОВИНИ 50-ИХ ГОДИНА

Однос власти према црквеној имовини Епархије последице 1953. донекле се поправио у односу на претходне године. Смањен је број случајева рушења и уништавања црквене имовине. Исто тако, смањен је број узурпираног и експроприсаног земљишта. Међутим, на терену је и даље долазило до насртања на црквену имовину, али не у толикој мјери као раније. Представници Бањалучке епархије борили су се свим законским средствима да сачувају црквену имовину.

Поједини случајеви развлачили су се годинама, што показује примјер из општине Бравско, која је била прво у кључком, а касније у петровачком срезу. Наиме, 1951. године локалне власти су у цркву у Бравском смјестиле 500 тона соли. Борба Црквене општине и епархијских органа са републичким и среским властима да се испразни црква трајала је све до 1954. године.¹⁹⁴ Како црква и даље није била испражњена, владика Василије извијестио је Синод, који је обавијестио Савезну комисију за вјерска питања. Синод је навео да црква није испражњена и поред свих интервенција, те замољава да се испразни и оправи у случају да је дошло до оштећења приликом неправне употребе.¹⁹⁵ И поред „наредаба“ највиших власти, црква није испражњена, о чему је поред Синода, владика обавијестио и Вјерску комисију БиХ, са молбом за интервенцију.¹⁹⁶ Осим обраћања црквених власти, поводом овог случаја Ђури Пуцару је писао Саво Видљеновић, мјештанин Бравског. У свом писму Видљеновић спомиње да је заједно са Пуцаром учествовао у устанку, да му је 75 година и да не може да се одрекне својих вјерских навика, те га моли за интервенцију како би се црква испразнила.¹⁹⁷

192 АБиХ, КВП, к. бр. 10. Извјештај о односима са вјерским заједницама у БиХ за 1960.

193 У извјештају је даље наведено: „Да постоји верзија да митрополит Нектарије сматра да је ћирилица на територији БиХ потиснута у страну, те да се врло мало употребљава“. АБиХ, КВП, к. бр. 10.

194 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Епархијског управног одбора Светом архијерејском синоду, од 10. маја 1954.

195 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Светог архијерејског синода Савезној комисији за вјерска питања, од 14. маја 1954.

196 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Телеграм епископа Василија упућен Вјерској комисији БиХ, од 10. маја 1954.

197 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Писмо Саве Видљеновића, мјештанина села Бравско, упућено Ђури Пуцару Старом, председнику Извршног вијећа БиХ, од 10. априла 1954.

Неприлика са локалним властима у вези са црквеном имовином било је у Великој Кладуши. Наиме, Народни одбор овог града користио је зграду Црквене општине за своје потребе од 1951. године. Како Одбор није уплаћивао кирију за њено коришћење, Епархијски управни одбор обратио им се писмом, тражећи да се то уради. У писму се даље наводи да је, осим коришћења зграде, овај одбор узурпирао и црквено земљиште, те да га је издавао под закуп, а закупнину себи присвајао.¹⁹⁸ Епархијски управни одбор обратио се другом представком, већ поменутом одбору, поводом уноса црквене зграде у стамбену заједницу. У њој наводи да је зграда била подигнута и намијењена за парохијски стан, те ако тренутно нема свештеника, то не значи да га неће бити. Даље стоји, да према прописима, Народни одбор нема право да црквену зграду укључи у стамбену заједницу и тако њеног власника лиши права да управља својом имовином.¹⁹⁹ Поводом овог случаја Епархијски управни одбор обратио се Вјерској комисији БиХ, са молбом за интервенцију, тј. да се заштити право Српске православне цркве.²⁰⁰ У овом граду било је проблема и са црквом, за коју је Завод за заштиту споменика културе сматрао да има карактер споменика НОБ-а. Из тих разлога Завод је почео са оправком цркве да не би даље пропадала. Поводом извођења радова без питања власника цркве, Епархијски управни одбор упутио је писмо Заводу са интересовањем за даљу намјену овог објекта. Завод је одговорио да је у том моменту било најпрече да се поправи кров, затим је наглашено да им није задатак да оправљају цркву, већ зграду као споменик НОБ-а.²⁰¹ Међутим, радови на оправци су стали те је црква остала без крова, а зидови су били изложени падавинама и брзом пропадању. Поводом обустављања радова Епархијски управни одбор обратио се Вјерској комисији БиХ, са молбом да интервенише код НОО у В. Кладуши да настави са радовима и покрије цркву.²⁰² О овом случају било је разговора и приликом посјете епископа Василија Вјерској комисији БиХ, 21. јануара 1961. године. Тада је њен предсједник Тодо Куртовић обавијестио владикау да СНО у Бихаћу инсистира да се ријеша питање цркве у Великој Кладуши, тј. да се она прогласи културноисторијским спомеником. Епископ Василије одговорио је да би то могло да се прихвати, али да би за компензацију требало саградити бар капелу. Још је додао да је за коначно одлучивање о овом питању компетентна Патријаршија, али да би најбоље било да се постигне споразум са Среском комисијом за вјерска питања у Бихаћу. У том циљу предложио је да неко из поменуте комисије дође на разговор код њега у Бањалуку.²⁰³

198 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Представка Епархијског управног одбора Народном одбору општине Велика Кладуша, од 3. јула 1956.

199 *Исто*.

200 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Извјештај Епархијског управног одбора Вјерској комисији БиХ, од 14. августа 1956.

201 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Писмено обавјештење Земаљског завода за заштиту споменика културе Епархијском управном одбору, од 8. октобра 1957.

202 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Писмено обавјештење Епархијског управног одбора Вјерској комисији БиХ, од 9. децембра 1957.

203 АБиХ, КВП, к. бр. 14, Билтен бр. 4, Вјерске комисије БиХ, март 1961.

И стара црква у Јелићкој стављена је под заштиту Завода, који је до- нио одлуку да се као културноисторијски споменик, доведе у испра- вно стање. Међутим, како се ова одлука није спроводила у дјело, владика Василије извијестио је Вјерску комисију БиХ наводећи да је Сарајево пребацило бригу на Приједор, а они на општину Ома- рска, која нема средстава за оправку цркве. Поред наведеног, Цркве- ној општини у Јелићкој било је забрањено прикупљање добровољних прилога у новцу и дрвету како би сама извршила оправку цркве.²⁰⁴ Није одобрено скупљање прилога ни за оправку кровне конструкци- је цркве у селу Добрљину, у приједорском срезу. Црквена општина у Добрљину упутила је молбу Секретаријату за унутрашње послове среза Приједор да јој дозволи скупљање прилога од мјештана у се- лима Добрљин, Куљани, Грдново и Доњем и Горњем Водичеву. Се- кретаријат је одбио да изда дозволу за скупљање прилога, наводећи да од мјештана ових села не би могла да се скупе толика средства за оправку цркве, јер, осим крова, и зидови су били у лошем стању.²⁰⁵

О скрнављењу црквене имовине у приједорском и босанскодуби- чком срезу владика Василије писао је 17. јануара 1956. Босанско- херцеговачкој комисији за вјерска питања. Владика је навео да је у селу Читлук код Босанске Костајнице МНО продао парохијски дом приватнику, који га је порушио а грађу пренио себи, те да је отуђе- ње извршено без знања и одобрења органа вјерске заједнице. Даље је наведено да је у цркви у истом селу новембра 1955. разваљен олтар, а иконе поскидане и побацане. И у селу Стригова код Босанске Ко- стајнице непозната лица су у октобру 1955. скинула цријеп са крова цркве. Код истог града, у селу Бачвани, приватна лица су са спаље- не цркве рушила зидове и односила материјал за своје потребе.²⁰⁶ О наставку скрнављења ове цркве владика Василије писао је поново Вјерској комисији БиХ, и то због одлуке збора бирача из овог села. Наиме, они су предложи НОО Босанска Костајница да се преостали зидови ове цркве поруше и да се на њеном мјесту подигне зграда. Захтјев је прихваћен од стране поменутог одбора и упућен епископу Василију, који га је одбио. Међутим, Комисија, која је цијели случај испитала, предложила је епископу да се овај случај ријеша споразу- мно са НОО Босанска Костајница.²⁰⁷

О стању неких цркава и имовине у приједорском срезу владика Ва- силије писао је поново 13. августа 1957. Вјерској комисији БиХ мо- лећи за интервенцију. У извјештају поред ометања вјерског живота, владика наводи да су у селу Стригови са цркве наставили са одноше- њем плеха, цигле и дрвенарије ради трговине и личне употребе. На крају напомиње да има доста цркава око Босанског Новог и Босанске Дубице које се још употребљавају као магацини. Такав случај био је

204 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Допис епископа Василија Влади Шегрту, предсједнику Вјерске комисије БиХ, од 14. маја 1957.

205 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Допис Секретаријата за унутрашње послове НО среза Приједор, Црквеној општини у Добрљину, од 17. маја 1956.

206 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Извјештај епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 17. јануара 1956.

207 АБиХ, КВП, к. бр. 14, Информација бр. 8, Вјерске комисије БиХ, од 7. апри- ла 1961.

са црквама у Прусцима, Међећи и Слабињи.²⁰⁸ Поводом разношења материјала са цркве у Стригови владика је 1958. опет писао Вјерској комисији БиХ наводећи да се крађа може спријечити ако постоји добра воља код мјесних власти.²⁰⁹

Поводом скрнављења цркве у Јасеници код Босанске Крупе владика Василије извјестио је 6. априла 1959. Босанскохерцеговачку комисију за вјерска питања. У извјештају стоји да је парох у Босанској Крупи заказао богослужење у Јасеници 22. марта, а да су већ 16. марта врата на цркви била поломљена. Осим врата, на цркви су сва прозорска стакла била поразбијана, конопац са звоника скинут и однесен. Олтар је био унеређен људским изметом, а остали дијелови цркве били су пуни камења и другог отпада. На крају извјештаја владика замољава Комисију да интервенише, како би иницијатори и извршиоци скрнављења храма у Јасеници били пронађени и кажњени.²¹⁰

О рушењу три црквене зграде у мјесту Лушци Паланка архијерејски намјесник Милан Миљуш извјестио је Витомира Грујевића, службеника Комисије за вјерска питања, приликом његове посјете Бањалуци. Поменути свештеник навео је да су зграде биле оштећене у рату, те да је након рушења НОО Приједор продао камен са њих средској управи за путеве, а да Црквеној општини није ништа плаћено. На крају је додао да се спор води у Врховном суду.²¹¹ Ипак, овај спор касније је ријешен тако што је закључен уговор са властима у Лушци Паланки за преузимање црквеног камена.²¹²

Осим скрнављења цркава, уништavana је и друга црквена имовина. Тако је Шумска управа у Прњавору одобрила сјечу 30 м³ храстовог и буковог дрвета у селу Отпочивалка. Међутим, како је шума била у власништву Црквене општине, Епархијски управни одбор жалио се 27. децембра 1956. Вјерској комисији БиХ. У жалби је наведено да је већ три пута поменута шумска управа сјекла шуму без питања и одобрења надлежног Црквеног одбора, те се тражи да се заустави сјеча 30 м³ шуме, која је била у току.²¹³ Комисија је ову жалбу прослиједила НОО Прњавор, са молбом да је обавијести о тачности навода у вези са сјечом шуме.²¹⁴ Поменути одбор извјестио је Комисију да је Шумска управа наредила својим подручним органима

208 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Извјештај епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 13. августа 1956.

209 АБиХ, КВП, к. бр. 6, Допис епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 16. јануара 1958.

210 АБиХ, КВП, к. бр. 8, Извјештај епископа Василија Вјерској комисији БиХ, од 6. априла 1959.

211 АБиХ, КВП, к. бр. 10, Извјештај Витомира Грујевића, службеника Вјерске комисије, о обиласку срезова: бањалучког, добојског, тузланског и брчанског, од 22. фебруара до 6. марта 1960.

212 АБиХ, КВП, к. бр. 14, Информација бр. 8, Вјерске комисије БиХ, од 7. априла 1961.

213 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Жалба Епархијског управног одбора Вјерској комисији БиХ, од 27. децембра 1956.

214 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Допис Вјерске комисије БиХ НОО Прњавор, од 11. априла 1957.

да се не врши сјеча шуме у поменутом селу, те да овој управи није познато да је вршена икаква сјеча.²¹⁵ Међутим, како је Комисија тражила да се подаци прикупе на терену, поменути одбор узео је изјаву Благоја Петковића из Отпочиваљке. У записнику, који је састављен 12. јуна 1957. у Мјесном уреду у Лишњи, Благоја Петковић изјавио је да зна ко је и колико сјекао шуму, јер је живио поред ње.²¹⁶ Након ове изјаве НОО Прњавор обратио се Шумској управи, која је негирала истинитост ових навода. О прикупљеним подацима НОО Прњавор извијестио је Босанскохерцеговачку комисију за вјерска питања.²¹⁷

На удару власти педесетих година било је и црквено земљиште. Тако је за потребе градње гимназије у Босанској Градишци Народни одбор града донио одлуку да на мјесту порушене цркве подигне ову установу. Због овакве одлуке Црквени суд Епархије жалио се Вјерској комисији Босне и Херцеговине. У жалби је наведено да Босанска Градишка има и других погодних мјеста за градњу гимназије, затим да је Црквена општина из овог града већ почела са привлачењем материјала за изградњу нове на темељима порушене цркве.²¹⁸ Због ометања подизања нове цркве од стране мјесних власти владика Василије обратио се Синоду, који је цијели случај доставио Савезној комисији за вјерска питања.²¹⁹ У међувремену, НОО Босанска Градишка затражио је од Уреда за катастар извод из посједовног листа за земљиште на коме се налазила православна црква.²²⁰ Поводом жалбе Црквеног суда Вјерска комисија обратила се поменутом одбору са молбом да цијели случај испита и извијести је о томе.²²¹ У одговору Комисији, одбор је навео да Црквено-школска општина у Босанској Градишци посједује у центру града плац површине 3.695 м² на којем је била црква, те да се на њему налази зграда у којој је смјештена нижа гимназија и зграда гдје је прије рата била основна школа, а послје црква са станом за пароха. У образложењу одбора даље се наводи да се јавила потреба за подизањем гимназије за ви-

215 АБиХ, КВП, к. бр. 5, одговор НОО Прњавор Вјерској комисији БиХ, од 30. маја 1957.

216 У записнику даље стоји да је 1948. посјечено 280 стабала, која су употријебљена за бандере ради постављања расвјете у Прњавору, да је у 1955. Шумска управа за потребе расадника воћа и лозе у Прњавору посјекла 26 м³ храстове грађе, а у 1956. иста управа посјекла је 700 м³ храстове грађе за подизање лугарске куће у Усрповцима. АБиХ, КВП, к. бр. 5, Записник од 12. јула 1957.

217 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Извјештај НОО Прњавор Вјерској комисији БиХ, од 23. децембра 1957.

218 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Жалба Црквеног суда Епархије Вјерској комисији БиХ, од 3. априла 1954.

219 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Светог архијерејског синода Савезној комисији за вјерска питања, од 6. априла 1954.

220 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Захтјев НОО Босанска Градишка уреду за катастар, од 9. априла 1954. Уз овај захтјев налази се и посједовни лист и скица цијелог плаца, који је био у власништву Српско-православне црквено-школске општине. У посједовном листу стоји да је ова црквена општина власник плаца површине 3.695 м².

221 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Вјерске комисије НОО Босанска Градишка, од 12. априла 1954.

ше разреде, те да је формиран одбор за њену изградњу, који је донио одлуку да се нова зграда подигне крај старе, а да се црквиште претвори у школско двориште.²²²

Сличан случај догодио се и у Босанској Дубици. Наиме, Комисија за експропријацију при НОО Босанска Дубица донијела је одлуку да експроприше црквену кућу са двориштем за потребе смјештаја школе. Поводом овог Црквена општина се 1954. обратила Вјерској комисији БиХ, са молбом за интервенцију. Будући да одговор није стигао, владика Василије се 1957. обратио Влади Шегрту, предсједнику Комисије, наглашавајући да је црква у граду срушена, те да би експроприсана зграда добро послужила за богомољу.²²³

За изградњу основне школе НОО Кључ је 6. маја 1954. издао рјешење о експропријацији земљишта СПЦО у Доњем Раткову, у површини од 3.000 м². О цијелом случају Вјерска комисија БиХ извијестила је Управни одбор Епархије.²²⁴

Већ експроприсано земљиште Црквене општине у Босанској Дубици било је поново предмет Комисије за експропријацију при НОО Босанска Дубица. Наиме, поменута комисија донијела је рјешење да се потпуно експроприше имовина ове црквене општине.²²⁵ Поводом овог рјешења Црквена општина упутила је жалбу Окружном суду у Приједору. У жалби се наводи да није било разлога за потпуну експропријацију, јер се у поменутој згради одржава настава од 1951, као и да зграда за школу већ постоји и у добром је стању, те да нема потребе за подизање нове.²²⁶ Због истог рјешења Црквена општина обратила се Извршном вијећу БиХ тражећи да се њихов случај узме у разматрање.²²⁷ Међутим, Земљишни суд у Босанској Дубици, на основу рјешења Комисије за експропријацију, укњижио је поменуте некретнине у власништво ове општине.²²⁸ У намјери да заштити своју имовину, Црквена општина обраћала се неколико пута Извршном вијећу БиХ. У свим представкама она је тражила да се њене некретнине изузму од експропријације, тј. да се врате у својину и посјед Црквене општине.²²⁹

222 АБиХ, КВП, к. бр. 3, одговор НОО Босанска Градишка Вјерској комисији БиХ, од 28. априла 1954.

223 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Допис епископа Василија предсједнику Вјерске комисије БиХ Влади Шегрту, од 14. маја 1957.

224 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Вјерске комисије БиХ управном одбору Епархије, од 10. јуна 1954.

225 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Рјешење Комисије за експропријацију при НОО Босанска Дубица, од 28. јануара 1954.

226 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Жалба Црквене општине у Босанској Дубици окружном суду у Приједору, од 24. јануара 1954.

227 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Жалба Црквене општине у Босанској Дубици Извршном вијећу БиХ, од 25. фебруара 1954.

228 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Закључак Земљишног суда у Босанској Дубици, од 10. маја 1954.

229 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Молба Црквене општине у Босанској Дубици Извршном вијећу БиХ, до 6. октобра 1955.

У сврху изградње и уређења дјечјег игралишта експроприсано је црквено земљиште у Мркоњић Граду. Наиме, НО среза мркоњићког донио је 20. априла 1954. рјешење да се земљиште површине 3.420 м² експроприше.²³⁰

На ово рјешење Црквена општина уложила је жалбу овом одбору, са образложењем да је она ово земљиште купила прије рата да би на њему саградила парохијски дом и проширила порту цркве.²³¹ Међутим, НО среза мркоњићког упутио је допис Вјерској комисији БиХ, у којем је тражио мишљење и сагласност у вези са експроприсаним земљиштем.²³²

Након што је обавијестила Црквену општину и добила негативан одговор од ње, Комисија се обратила Државном секретаријату да узме у обзир и став поменуто општине приликом одобравања експропријације.²³³ Међутим, након интервенције предсједника Владе, Вјерска комисија дала је Секретаријату сагласност за експропријацију.²³⁴ НО среза мркоњићког извијестио је 29. децембра 1954. Црквену општину да је Секретаријат одбацио њихову жалбу те да је оставио на снази рјешење о експропријацији. Поводом цијелог случаја Синод се обратио представком Вјерској комисији БиХ, са молбом да се Црквеној општини у Мркоњић Граду омогући покретање правног поступка.²³⁵

Захтјеве за сагласност да се експроприше земљиште добила је и Црквена општина у Бањалуци. Наиме, Вјерска комисија БиХ затражила је сагласност Црквене општине за експропријацију њеног земљишта, површине 4.560 м², за градњу омладинског дома.²³⁶ Због овог случаја Патријаршијски управни одбор обратио се 26. октобра 1954. Државној комисији за вјерска питања, са молбом да се одустане од експропријације старог црквишта у Бањалуци.²³⁷ Од исте црквене општине затражена је сагласност за експропријацију земљишта површине 12.000 м², за градњу основне школе. Сагласност је затражио Народни одбор општине Бањалука. Међутим, осим ове, затражена је и сагласност за извођење радова прије обављене експропријације.²³⁸ Исти одбор од ове Црквене општине одузео је 1954. године у центру града стамбену зграду у улици Симе Шолаје бр. 8, 10 и 12 и при-

230 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Рјешење НОС-а мркоњићког, од 20. априла 1954.

231 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Жалба Црквене општине из Мркоњић Града НОС-а мркоњићког, од 20. маја 1954.

232 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис НОС-а мркоњићког Вјерској комисији БиХ, од 21. јуна 1954.

233 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Вјерске комисије БиХ, Секретаријату за послове опште управе и буџета БиХ, од 18. октобра 1954.

234 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Вјерске комисије БиХ Секретаријату за послове опште управе и буџета, од 11. децембра 1954.

235 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Допис Светог архијерејског синода Вјерској комисији БиХ, од 4. фебруара 1954.

236 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Вјерске комисије БиХ Епархијском управном одбору, од 7. септембра 1953.

237 В. Ђурић, *н. г.*, књ. II, стр. 675–676.

238 АЕБЛ, ф. бр. 7, Допис НОО Бањалука СПЦО Бањалука, од 29. априла 1954.

кључио је Стамбеној заједници града Бањалука.²³⁹ Национализација стамбених и пословних објеката са земљиштем поменуте улице, као и објеката и земљишта у улицама Ранка Шипке бр. 7, Младена Стојановића бр. 5, Рудија Чајавца бр. 7 и у Алеји ЈНА бр. 4, извршена је 1958. године.²⁴⁰

Проблема у вези са експропријацијом црквеног земљишта било је и у општини Шипово. Наиме, Народни одбор овог града затражио је експропријацију црквеног земљишта у мјесту Стројице за потребе изградње здравствене станице. Како је градња станице започела прије експропријације, епископ Василије затражио је да се прекине са изградњом. Међутим, градња здравствене станице је настављена.²⁴¹ О овом случају било је говора и приликом посјете владике Василија Добривоју Радосављевићу, 20. јуна 1960. године.²⁴²

Експропријација црквеног земљишта без адекватне накнаде настављена је и након доношења рјешења у новом Закону о експропријацији. Синод је обавијестио епископе да је у новом Закону о експропријацији, који је објављен у Службеном листу ФНРЈ број 12/57. ријешено питање експропријације црквеног – земљишта црквишта. У њему стоји: „Корисник експропријације дужан је да обезбиједи одговарајуће земљиште погодно за подизање храма, ако је храм порушен у рату и под условом да та вјерска заједница нема други у истом мјесту. Корисник експропријације не може да ступи у посјед експроприсаног земљишта све док не изврши обавезу из претходног става“.²⁴³ О новом закону у вези са експропријацијом црквишта владика Василије обавијестио је своје свештенство.²⁴⁴

Осим народних одбора, проблеме у вези са црквеном земљом причињавале су и поједине земљорадничке задруге. Такав један случај догодио се у селу Јошавка. Земљорадничка задруга из овог села узурпирала је црквено земљиште без дозволе и сагласности Црквене општине у Јошавци. Због самовољне узурпације поменутог земљишта Црквена општина покренула је судску парницу против Земљорадничке задруге.²⁴⁵ Настојећи да ријеша спор, Црквена општина покушала је да се споразумно договори са представницима Задруге,

239 АЕБЛ, ф. бр. 7, Рјешење бр. 6512/54 НО града Бањалука, од 31. марта 1954.

240 АЕБЛ, ф. бр. 8, Рјешење Комисије за национализацију при НОО Бањалука, од 10. новембра 1960. У поменутом рјешењу тачно су наведене улице, као и стамбени и пословни простори са квадратуром, те величином земљишта које је национализовано.

241 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Допис НО среза Јајце Вјерској комисији БиХ, од 22. јула 1957.

242 АБиХ КВП, к. бр. 9, Забиљешка разговора епископа Василија са Добривојем Радосављевићем, предсједником Савезне комисије за вјерска питања, од 20. јуна 1960.

243 АЕБЛ, ф. бр. 7, Допис Светог архијерејског синода епископу Василију, од 9. априла 1957.

244 АЕБЛ, ф. бр. 7, Допис епископа Василија Црквеним општинама Епархије, од 18. априла 1957.

245 АБиХ, КВП, к. бр. 3, Допис Црквене општине у Јошавци Среском суду у Бањалуци, од 28. децембра 1954.

тј. да јој да земљу под кирију.²⁴⁶ Међутим, како до споразума није дошло, цијели случај развукао се и у наредну, 1956. годину. О узурпацији поменутог земљишта парох јошавачки Војин Инђић извијестио је епископа Василија.²⁴⁷

Невоља са задругом Бразда из Босанске Крупе имала је Црквена општина из овог града. Наиме, зграде парохијских домова у Суваји и Великом Радићу, у бихаћком срезу, отуђене су од стране поменуте задруге. Црквени одбор покушао је преко Среске и Републичке комисије за вјерска питања да питање црквеног власништва, које је приграбљено и коришћено од стране задруге, ријеши мирним путем. Међутим, покушаји су остали не само без резултата него и без одговора.²⁴⁸

Осим уништавања, узурпације и експропријације црквене имовине, невоља је било и са наплаћивањем издатих црквених објеката државним властима. Такав један спор водио се између Црквене општине у Приједору и Команде војног одсјека. Наиме, Команда војног одсјека у Приједору није исплаћивала 11 мјесеци кирију за коришћење три зграде Црквене општине. Осим неизмирења дугова, поменута команда запосјела је 1. јануара 1960. још једну црквену зграду без питања власника, те ни за њу није плаћала кирију. Због проблема са Командом, Црквена општина обратила се Вјерској комисији БиХ.²⁴⁹ О овом случају владика је 21. јануара 1961. године разговарао са Тодом Куртовићем, предсједником Вјерске комисије БиХ. Том приликом владика Василије изнио је цијели случај, затим је затражио савјет како да се проблем ријеши без судске интервенције. На ова питања предсједник му је одговорио да ће Комисија интервенисати да се та ствар ријеши.²⁵⁰

Са експропријацијом и национализацијом црквене имовине настављено је и 60-их година, док за већ одузету имовину Бањалучка епархија никада није добила адекватну накнаду.

Падом старог режима 90-их година XX вијека демократска власт, која је имала више слуха за Цркву, почела је са враћањем одузете имовине, али тај процес из многобројних разлога тече веома споро. Тако ће одузета имовина и даље остати камен спотицања на путу ка успостављању бољих односа између Цркве и државе.

ЧЛАНОВИ СВЕШТЕНИЧКОГ УДРУЖЕЊА ИЗ ЕПАРХИЈЕ БАЊАЛУЧКЕ

Удружење православног свештенства од свог оснивања 1947. године, Српска православна црква није хтјела да призна у понуђеном облику,

246 АБиХ, КВП, к. бр. 4, Допис Црквене општине у Јошавци управном одбору Земљорадничке задруге, од 26. фебруара 1955.

247 АБиХ, КВП, к. бр. 5, Писмо Црквене општине у Јошавци епископу Василију, од 9. јула 1956.

248 АБиХ, КВП, к. бр. 11, Извјештај Патријаршијског управног одбора Савезној комисији за вјерска питања, од 25. маја 1961.

249 АБиХ, КВП, к. бр. 9, Извјештај Црквене општине у Приједору Вјерској комисији БиХ, од 8. новембра 1960.

250 АБиХ, КВП, к. бр. 14, Билтен бр. 4, Вјерске комисије БиХ, март 1961.

тј. новоформирано под комунистичком влашћу.²⁵¹ Удружење није признато и након притисака почетком 50-их на Српску православну цркву и прогјеривања епископâ, затим ни на засједању Светог архијерејског сабора 1954. године. На њему је, у име Законодавног одбора, о признавању Правила Свештеничког удружења реферисао владика Василије (Костић). Он је изнио да је Синод 16. јуна 1954. доставио Удружењу своје примједбе на Правила. Наредног дана, стигао је одговор у којем Удружење обавјештава Сабор да је спремно да усвоји све примједбе и захтјеве Синода, али да није у временској могућности да окупи форум, који је једини компетентан да то питање коначно ријеша. Владика Василије је, у име Законодавног одбора, предложио Сабору да се питање одобрења правила одложи, док Савез удружења не поступи по датим примједбама.²⁵² За овакав став власт је оптужила најреакционарнију групу епископâ, истичући да је бескомпромисна група опет била против сарадње са државом.²⁵³

Послије одржаних епархијских скупштина по републикама, конституисани су земаљски одбори. У Босни и Херцеговини такав одговор конституисан је 21. јуна 1954, за предсједника изабран је Крстан Бијељац, а за секретара Драгољуб Јанковић. Интересантно је да приликом формирања епархијских удружења ниједан епископ, изузев владике рашко-призренског, није присуствовао оснивачким скупштинама у својим епархијама.²⁵⁴ Оснивачка скупштина није одржана 1954. у Бањалучкој епархији, а такође ни у Црногорско-приморској, Зворничко-тузланској, те епархијама у Македонији.²⁵⁵ У Удружењу у БиХ било је око 115 чланова, а ван њега 50 свештеника, и то већином из Бањалучке епархије. Један од главних проблема Удружења у БиХ био је како пронаћи погодан начин борбе против епископа Василија, и то да сами свештеници воде ту борбу.²⁵⁶

Поводом изношења неистина да један број архијереја СПЦ иде непријатељском линијом, као и сви непријатељи из иностранства, предвођени Ватиканом, владика Василије обратио се 17. маја 1954. уредништву *Весника*. У њему је навео да је добио два бесплатна примјерка листа, мада их није тражио, те да сматра неозбиљним да прима свештенички лист такве садржине.²⁵⁷

Иако су правила Удружења предвиђала слободну вољу при учлањењу, о њој се најмање водило рачуна. За вријеме кампање против Цркве неки чланови Удружења учествовали су у њој преко штампе и конференција. У свом извјештају Сабору 1954. владика Василије изнио је став да се у пракси појављивало нешто што у правилу Удружења није било написано, а то је: „Постати члан Удружења значи свесно пре-

251 О формирању Удружења православног свештенства у БиХ опширније видјети: Д. Шућур, *н. г.*, стр. 126–130, Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 66–88.

252 *Заседање...*, н. д., стр. 339–344.

253 *Исто*, стр. 461.

254 Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 70–71.

255 *Заседање...*, н. д., стр. 74.

256 В. Ђурић, *н. г.*, књ. III, стр. 1464–1465.

257 *Заседање...*, н. д., стр. 448.

стати са ревносим радом на верском пољу и свесно не извршавати наређења својих претпостављених црквених власти итд. Овај, иначе неписани закон, који се јако осећа у раду Удружења, није никада био популаран код исправних свештеника, били они чланови или не. Код народа исто тако“.²⁵⁸

Правилници републичких удружења били су готово истовјетни са савезним, изузев неких детаља. Крајем 1957. у Југославији су била 23 епархијска удружења и пет земаљских одбора свештеничких удружења, који су као органи епархијских удружења и савеза удружења у сједиштима република контактирали са републичким комисијама и Савезом удружења у Београду. У Удружењу је укупно било око 1.800 свештеника.²⁵⁹

Међутим, број учлањених свештеника из Епархије бањалучке био је и даље мали у односу на друге епархије у Босни и Херцеговини. О проблему неучлањивања свештеника Епархије бањалучке разговарао је, приликом посјете Бањалуци, службеник Комисије за вјерска питања Витомир Грујевић са свештеником Миланом Миљушом, председником епархијског удружења. Том приликом прото Миљуш изнио је да у Епархији има 35 неучлањених свештеника и да не зна прави разлог неучлањењу. Још је навео да се млади свештеници врло слабо учлањују. У свом извјештају В. Грујевић написао је да је из овог разговора закључио да су разлози неучлањењу лош рад одбора, раштрканост терена, као и то што у одбору није било свештеника из Бањалуке, у којој се налази сједиште Епархије.²⁶⁰

У току 1960. године у БиХ сви епархијски одбори удружења одржали су скупштине, а Земаљски одбор је одржао пленум.²⁶¹ Удружење свештеника Епархије бањалучке одржало је у Бањалуци 1. септембра годишњу скупштину. Скупштини су присуствовали: Ратко Војновић, председник Комисије за вјерска питања НОС-а Бањалука, секретар Комисије Јефто Шолаја, Ратко Јелић, секретар Савеза удружења православних свештеника ФНРЈ, председник и секретар Земаљског одбора Удружења православних свештеника за БиХ Крстан Бијељак и Драгољуб Јанковић и референт Комисије за вјерска питања БиХ Витомир Грујевић. Прије преласка на дневни ред председавајући је прочитао писмо које је скупштини послао епископ Василије, а које је гласило: „Захваљујући на позиву и израженој жељи да присуствујем вашој скупштини, све присутне поздрављам и желим користан рад за добро наше свете Цркве и отаџбине“. Писмо владике Василија оставило је на присутне добар утисак. Послије извјештаја о раду и дискусије, донесен је закључак да се фузионишу пододбори удружења Бањалука и Јајце и од њих створи једна цјелина. Са скупштине су послати телеграми Јосипу Брозу Титу, Ђури Пуцару Старом и епи-

²⁵⁸ Исто, стр. 280–281.

²⁵⁹ Р. Радић, *н. г.*, књ. II, стр. 72.

²⁶⁰ АБиХ, КВП, к. бр. 10. Извјештај Витомира Грујевића, службеника Вјерске комисије, о обиласку срезова: бањалучког, добојског, тузланског и брчанског, од 22. фебруара до 6. марта 1960.

²⁶¹ АБиХ, КВП, к. бр. 9, Извјештај Комисије за вјерска питања БиХ за 1960. годину.

скопу Василију. Народни одбор среза Бањалука приредио је за присутне ручак у хотелу Босна.²⁶²

Од укупног броја (197) свештеника и калуђера у БиХ 1960. године, учлањено их је било 136 или 68,52%, док се ван Удружења налазило 61 или 31,48%. Највише чланова било је у Зворничко-гузланској епархији, гдје је и владика Лонгин (Томић) био члан Удружења. Најслабије стање било је у Бањалучкој епархији. Детаљно стање чланства по епархијама (у табели се налази и Далматинска епархија јер се један њен дио налазио и у БиХ) може се видјети из табеле.²⁶³

Чланови Свешћеничкој удружења из епархија у БиХ

ЕПАРХИЈА	УКУПНО	УЧЛАЊЕНИХ	%	НЕУЧЛАЊЕНИХ	%
Дабробосанска	45	32	71,1	13	28,9
Зворничко-гузланска	63	61	96,8	2	3,2
Бањалучка	63	27	42,85	36	57,15
Захумско-херцеговачка	22	14	63,6	8	36,4
Далматинска	4	2	50	2	50
УКУПНО	197	136	-	61	-

Власт је изнијела закључке да већина свештеника нису чланови удружења тамо гдје и архијерејски намјесници нису учлањени, што говори о негативном утицају који они имају на свештенике, нарочито млађе. Таква ситуација владала је у епархијама сарајевској и бањалучкој, гдје су намјесници били Милорад Ајвазовић и Војин Инђић.²⁶⁴ Поређења ради, у Епархији бањалучкој 1953. било је 29, а 1960. 27 свештеника, чланова Удружења.

Након успостављања добрих односа са епископима и свештеницима, поставило се питање даљег рада Удружења православног свештенства. Међутим, за власт је, и поред добрих односа, Удружење и даље имало разлога да постоји. Један од њих био је да активно дјелује и води борбу против појава „шовинизма и великосрпства“ у крилу православног свештенства, те да стално и систематски проповиједа

²⁶² АБиХ, КВП, к. бр. 9, Информација бр. 7, Комисије за вјерска питања БиХ.

²⁶³ АБиХ, КВП, к. бр. 9. Односи са Православном црквом у БиХ, децембар 1960. (материјал за савјетовање).

²⁶⁴ АБиХ, КВП, к. бр. 9. Односи са Православном црквом у БиХ, децембар 1960. (материјал за савјетовање).

братство и јединство народа. Од удружења православних свештеника очекивало се да раде на „придобиању богослова на линији удружења, а самим тим и на линији фронта“, па чак и да материјално помажу извјестан број богослова и на тај начин их придобиају за себе.²⁶⁵

Приоритетан задатак био је да се настави сарадња са епископима, али и вршење сталног притиска на њих како би још чвршће сарађивали са органима власти²⁶⁶ и, напосљетку, рад на даљој политичкој диференцијацији у редовима клира.²⁶⁷

Према томе, од доласка нове власти 1945. до 1961. године може се уочити неколико временских фаза, са различитим интензитетом напада и притисака на јерархију Епархије бањалучке. Прва фаза, која је започела још у рату, настављена је и касније са различитим интензитетом. У том периоду свештеници су затварани и осуђивани на дугогодишње казне, без неког одређеног разлога. Напади на јерархију Епархије настављени су и педесетих година, с тим да је интензивирање услиједило током 1952, да би своју кулминацију достигло 1953. године. Средином 50-их и почетком 60-их смањен је број изгреда као и кажњених свештеника. Осим свештеника, и црквена имовина била је на удару нове власти.

Осим репресивних мјера, државна власт настојала је да диференцира клир унутар Цркве, стварањем Удружења православног свештенства. Међутим, интересовање за учлањивање у Удружење било је различито по епархијама. На подручју Епархије бањалучке интересовање за чланство у Удружењу било је најслабије у односу на остале епархије у Босни и Херцеговини. Могло би се рећи да је разлог за такво стање био став Архијереја, али и старосна доб свештенства, које је било резервисано према новом облику организовања Удружења.

Из презентованог истраживања могао би се извести закључак да је циљ државе прије свега било смањење, а онда и потпуно елиминисање утицаја Цркве у друштву и контрола њене јерархије на свим нивоима. У том циљу био је упрегнут цијели државни апарат, који је успјешно се кријући иза напада на поједине архијереје (у овом случају на владика Васиља), заправо вршио притисак на цијелу Српску православну цркву. Слично је било и на регионалном нивоу, тј. у Бањалучкој епархији, гдје је због епископа Васиља вршен притисак на остале свештенослужитеље, те спречаван сваки напредак у Епархији. Намјерно одуговлачење дефинисања статуса Српске православне цркве доводило је до неспоразума и изгреда против њених чланова. Државна власт вјешто се ослањала на позитивне законе и народ, што се јасно видјело на локалном нивоу, на којем су се носиоци власти служили ванинституционалним средствима. Таква скривена политика омогућавала је вођење политике дуплих колосијека, тј. једно је било написано и презентовано народу и свијету, а сасвим друго се радило на терену. Свако кршење законских прописа тумачило се као издаци државне власти.

265 Р. Радић, *н. г.*, књ. I, стр. 222–223.

266 АБиХ, КВП, к. бр. 9. Односи са Православном црквом у БиХ, децембар 1960. (материјал за савјетовање).

267 АБиХ, КВП, к. бр. 16. Закључци са проширене сједнице Комисије за вјерска питања НРБиХ, од 16. маја 1962.

чено је неискуством и нестручношћу, те нико од представника локалне власти није одговарао за своје поступке, већ је за њих био и награђиван. Једна врста заштите таквог система биле су регионалне и републичке власти. Због истицања лојалности и жеље за напредовањем, често су мјесне власти стварале своје теорије и законе, које су биле противне државним. Проблеми са државом који су остали и након доласка новог епископа 1961. односили су се на црквену имовину, удружење свештеника, слављење вјерских празника, здравствено осигурање свештеника, матичне књиге, слободно прикупљање добровољних прилога итд.